

Istoria Țării Rumânești

Istoria Țării Rumânești
de Constantin Cantacuzino

Istoria Țării Rumânești întru care să cuprindă numele ei cel dintâi și cine au fost lăcuitorii ei atunci și apoi cine o au mai descălecat și o au stăpânit până și în vremile de acum s-au tras și stă

Predoslovie

Cu greu și cu strimt iaste neștine a da cap și începătură fieștecăruia lucru, mai vârtos celuia când nici cum, nici de nici o parte ajutor iaste, nici știință de la alții, sau pomenire măcară să află ca o povață, făcându-se și ca o luminare arătându-se, ca să se poată ajuta cel ce nu știe de la cel ce știe și cele din întunérec să iasă la lumină.

Că nici unul în lume nu iaste carele den sine numai să știe și nici unul nu au aflat nimic, până când n-au fost de altul învățat. Nici nimeni nu să poate domiri de nici un lucru, de nu mai nainte au au văzut, au au auzit, sau au cetit și de nu ca acélea, asémene ca acélea, măcar cât de puțin, și de nu același adevăr și de lucru ce poștește neștine, au zis, sau au scrisu, măcar cât de puțin și de altele, ca numai să se poată altul deștepta spre gândirea acelora și a altor lucruri încă destul iaste. Și carii ca acelea au făcut și au pomenit, cât de cât măcar, nemoarte mulțămite au auzit și în bună pomenire au rămas.

Precum și Aristotel în cartea a dooa a Metafisicii, cap. 8, zice: har și mulțămită să avem și să dăm filosofilor celor bătrâni, carii numai ce au pomenit și au scris de adevărul ființelor și măcar că mai la multe n-au nemerit de a grăi de firile lor adevărul, iar încăși destul că tot au pomenit și au scris de adevărul ființelor și măcar că la mai multe n-au nemerit de a grăi de firile lor adevărul, iar încăși destul că tot au pomenit și au zis cevași, cât pricină de a cerca și a iscodi adevărul alții au dat — aducând și pildă și pe un Timotheu muzicașul, ce era în zilele lui Filip-craiul, tatăl lui Alexandru celui Mare, (foarte iscusit într-acéia), zice dar: de n-ar fi fost Timotheu, n-am avea multă muzică. Iar de n-ar fi fost și Frinis, nici Timotheu n-ar fi fost.

Zice și Diodor Sicheliotul, istoric în predosloviia cărții lui dintâi, că cu direptate iaste a da toți mari mulțemite celor ce au dat învățături și au scris istorii de obște, căci că cu ostenelele lor au folosit viața de obște (adecă traiul tuturor).

Nu grăiesc aici, nici zic de marele Moisi, carele de nici un om învățat sau știut n-au fost, de au scris zidirea lumii și alte legiuri. Nici vorbesc de alți mulți sfinți proroci carii știia neînvățați de nimeni și cele ce fusese, și cele ce era, și cele ce vrea să fie. Drept că acelora știința și învățătura nu era firească și omenească, ci peste fire și dumnezeiască, luminate și învățate mințile și cunoștințele lor, de duhul sfânt, izvorul și lumina adevăratei științe și înțelepciuni.

Ci dar cu greu și cu număr iaste a da, zic, neștine începătură celor ce mai despre toate părțile întunérec iaste, precum și mie acum să întâmplă a veni, vrând, cum am pomenit mai sus, a istori ale țării, ce-i zicem noi astăzi: rumânești. Cu greu, zic, foarte-mi iaste, de vréme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întreat și de știuți și de bătrâni domiriți și înțelepți și în tot chipul m-am trudit și pentr-alte părți și cu cheltuială am nevoit, ca doar aș fi aflat vreun istoric, carele și de țara aceasta, de începătura ei, și de lăcuitorii ei și domnitorii ei, carii cât și cum s-au purtat și de obiceiurile lor și de legile ei, și de altele multe ce într-însa să vor fi aflat, carele să scrie pe amăruntul toate și cu deadinsul, precum de alte țări fac și scriu pe larg toate. Ci dar eu încă până astăzi, nici acel scriitoriu, nici acel spuitor n-am aflat. Și aceasta, căci n-au istorit nimeni de dânsa cu deadinsul, cum ziși, pare-mi-se că dintr-acéste pricini vine.

Întâi, că mică și can laturi țară multora au părut că iaste, încă mai vârtos acum de când osebită de Ardeal și de Țara Moldovei iaste. (Cum mai nainte vom arăta, când și până când zic istoricii și gheografii că au fost împreună și de când s-au osebit).

A dooa, că puțini au fost pământenii aceștii țări, cum să vede, ca aceia, ca să șază ei să scrie ale patriei lor și să istorească întâmplările moșiei lor, precum fac alții de ale lor, și de nu mulți și multe, însă tot fac, iar la noi mai nici

unul. Săvâi că poate zice neștine că să află și aici létopisește, ci răspunsul îi iaste gata, că acela ce l-au făcut, den neștiință să véde să-l fie scris, sau den negriuire, doar căci atâta iaste de netocmit, de încurcat și de scurt, cât mai multă turburare și mirare dă celui ce cetéște, decât a ști cevași adevăr dintr-însul.

Această dară scădere mare și jale doar într-acest norod al neștiinței și al nevrerei să-l învêțe fiind, iaste pricină, de astăzi, nu numai de râsul altora și de ocară suntem, ci și orbi, muți, surzi suntem de lucrurile și faptele celor mai de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat și s-au făcut, cari de nevoie încă le era și ne iaste a le ști, pentru ca să putem și traiul vieții noastre a tocmi. Cum Nafclir în prologul Hronografului lui, ce face, zice: că frumos lucru iaste den greșalele altora să tocchim viața noastră și nu ce alții au făcut să cercăm, ci ce bine făcut va fi, noi a urma să ne punem înainte. Și trebuie să știm ca pre cei buni și vrednici, carii vor fi fost bune faptele lor, să le pomenim bine, și pre ei să-i laudăm. Iar pre cei răi și făcători de rău, să-i blestemăm și să-i ocărâm aceea parte alegându-și în lume, cât au trăit, ca să-i rămâie.

Acéstea dară și ca acéstea lăsându-le, că cine a le scrie n-au fost, nici alții au purtat grijă, de n-au știut ei, sau n-au putut, ca să fie pus pe cei ce ar fi știut, măcar și streini de ar fi fost (căci ca aceia, nici de aici, niciodată n-au lipsit), să scrie și să istorească pe amăruntul și ale aceștii țări, ci au lăsat toate de s-au surpat în prăpastiia uitării și întru întunérecul de véci au rămas.

Însă nu zic că den om în om n-au rămas și aici niște spunerii și niște povești, mai vârtos bătrânii ce povestesc de cele ce au fost. Ci și acélea foarte slab lucru iaste și primejdie de a le créde, pentru că de multe ori s-au luat seama, că de un lucru numai, doi într-un chip nu povestesc, ci unul una, altul alta băsnuiaste. Unde nici de la acélea nici o adevărată știință n-avem nici din cântecele cari vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnilor și a altor vrédnici oameni, ce au lucrat, cari dupe la lăutari și dupe la alți cântători auzim, putem ști cevași ales. Că și acélea nu numai ce au laudă mai multă, au hulesc decât céle ce au fost, ci și foarte împrăștiat și prea pe scurt pomenesc lucru și făr' de nici o orânduială sau tocmeală.

Mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime și pre la mănăstiri date și la sate, câte am putut vedea, să poci scoate cevași, ca să știm măcar dintr-acélea, deaca dintr-altele nu să poate afla; căci că într-însele să véde a zice cevași, dând pricinile pentru ce sunt date acéle hrisoave, adecâte au sunt pentru că au dăruit domnii destoinicilor și bunilor slugi ocine, sau altcevași pentru vredniciia și mari slujbe ce vor fi făcut domniei și țărâi (cum fac împărații și domnii cei mari și ieftini), dăruindu-le, acolo povéstea îi spune. Așa și în céle ce dau la mănăstiri hrisoave, când fac mănăstirea, drept ce o fac și cine o face, colo spuind ca o istorie, vestéște lucrurile. Ci puțin folos și acélea mi-au dat, pentru că risipit și foarte pe scurt zic și fără cap povestesc și numai de un lucru vorbescu, adecâte au de cela cui să dă, au de cel ce dă; așa de mănăstiri de scrie încă ceia ce acei mănăstiri i să închină și i să afieroséște, zice, iar alt nimica nu mai lătéște, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară puțin lucru și puțin ajutor și știință avem și de la acéște.

Și încă mai iaste și aceasta, că cine iaste acela care să poată șede a toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu și cum scriu, ca să poată dintr-însele aduna să istorească lucrurile ce au fost ale țării?

Și cine iaste să poată face acéia ca să culeagă dintr-acélea măcară cap și coadă lucrurilor, căroră pentr-atâta noian de ani s-au înfășurat și s-au desfășurat, sau vreun adevăr să ne dovedească, de nu doară s-ar fi ispitit cinevași; sau ar vrea să ispitească acéia a o face, ca să afle o prea puțină pricină (și și acéia încă nesărată), ca să zică că de acolo au aflat a zice cevași de lucrurile țării? Iar și acéia ce ar zice și câte ar zice, n-ar fi alt, socotesc, făr' cât o gândire și o aflare de o mare grămadă de minciuni, precum vedem în cea Alexandrie ce-i zic, cine o va fi făcut, nu știu, și într-alte cărțului ce să vād pe la unii și pe la alții aici în țară, și mai multe în Moldova; în cari nu să cuprind altele, fără minciuni și basne, dupe cari umblă norodul acesta rătăcindu-se și cred céle ce niciodată de crezut nu-s, că nici au fost acélea vreodată, nici pot fi. Că măcară acea Alexandrie bālmăjaște și asemene ca acéia alte cărțului, ci acélea aflări omenești numai ce sunt sau basne de céle ce făcea și scornia poeticii ethnici în vrémea elinilor pentru orbul norod (adecă idolalatri) și n-avea cunoștința unuia și adevăratului Dumnezeu, ce făcea și zamisluia ca acélea, sau ei altele cu acélea și supt acélea basne pilduia, cum și alți mulți dascali zic și în Mithologhia unui Natalis Comitiss, om învățat destule de acélea povestéște, tâlcuiaste și zice: Acum dară din céle ce mai sus zicem, iată aiave să véde, că

nici o povățuitură, nici un ajutoriu, nici nici o luminare avem de la pământeni noștri, ca să putem ști, sau să ne și domirăm măcară de ale aceștii țări lucruri și fapte ce într-însa den bătrânii ani s-au întâmplat și s-au lucrat. Căci nici unul nu s-au aflat, nici știm să fie fost, carele cu deadinsul și pre amăruntul dinceput să fie scris ale ei.

Iar de va fi și fost cinevași scris și va fi lăsat, ca și noi cești de pre urmă, de acélea ce au fost să știm, iată nicicum nu să află, nici auz pe cinevași să zică că au fost și apoi s-au pierdut măcară, fără cât cel létopiseț ce zicem, carele destul de scurt, întunecat și fără ordânduială iaste, cum s-au zis mai sus și vom vedea mai pe urmă, și dintr-însul.

Ci dar așa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cât iată, dupe la istoricii streini, pe la greci, pe la léși, pe la unguri și pe la alții voi umbla a cére și a mă îndatori, ca ce vor fi și ei pomenind și istorind de această țară, să zic și eu aici și cât îmi va fi puțința, foarte voi nevoi, ca ce va fi mai adevărul, dupe zisele lor să arăt.

Săvai că câți am găsit și la mâna mea până astăzi au venit, văz că pe scurt și ei de dânsa pomenesc și încă can trecători ating și istoresc numai, iar nu denceput și pe deplin scriu ale ei, ci numai cât le trebuie a o pomeni zic, apropiindu-se câte undevași de ale lor lucruri ce pe larg istoresc și povestesc. Pentru care încă și cât fac, mulțemită trebuie să le dăm, că încă nu de tot din tablele lumii uitați suntem, ci oarecine de céle ce oarecând au fost și întraceastă țară, nu tace, ci spune și scrie. Măcar că unii dintracei ce sriu de dânsa, ca niște streini ce sunt și și voitori de rău unii, nu adevărul scriu, ci-i micșorează lucrurile, și pe lăcuiorii ei rău îi defaimă, și multe hule le găesc. Și pot avea și direptate, zic, a face așa, dacă aceia alt mai bine nici știu, nici pot face. Și pentru că în stepena ce astăzi să află (măcar că de oareșicând așa să trage), în carea ticăloasă și jalnică iaste, cine cum îi iaste voia poate și zice, și scrie. Căci că nu iaste nimeni, nici cu condeiul, nici cu palma, a-i sta împotrivă, și a-i răspunde.

Lăsăm, dară, fieștecăruia a zice cum va vrea și a râde cum va pofti, de vreme ce nici le iaste sfiială, nici rușine de rușinile lor, nici nu gândesc, că toate lumeștile supuse sunt mutărilor și toate câte sunt umblă cu soroc și cum, că de obște iaste orbul noroc și viitoarele lucruri nevăzute sunt. Ci dar a acelora acum trecându-le, la ale noastre mă întorc a zice.

Numele aceștii țări den vechi cum îi era și cine o stăpâniia

Véde-să dară că toți scriitorii țărilor și istoricii într-aceasta să tocmes, cum și țara aceasta, cuprinsă fiind cu Ardealul și cu Moldova, îi zicea Dachia și Ghetia.

Săvai că Antonie Bonfinie în Istoria ce face foarte pe larg de lucrurile ungurești, în cartea-i dintâi, în decada dentâiu, oareceși osebite face între Dachia și Ghetia, zicând: "Dachii, ghetilor rudă sunt, de vréme ce și unii și alții acéiași limbă au și dentr-un loc când au ieșit, au ieșit și au venit într-acéste părți".

Măcar că unii den Scandinavia zic să fie venit dachii și ghetii, cărora, zice el, le zicem și goti. Iar mai mulți zic să fie venit de la Dais, carii sunt în Schitia asiatică, pentru că Daeg, cum zice Stravon gheograful, că fiind vecini cu lăcuiorii Hircaniei, și ei ca hunii și ca alte noroadе dentracolo schitice, locuri mai bune de a lăcui căutându-și, întracéste părți ale Apusului au venit. Ci dară dachii și ghetii, zice, nu sunt din Scandenavia, ci din asiatica Schitie. Și, de vréme ce decât ai Apusului oameni, ai Răsăritului mai vechi sunt, cu direptul dintr-acolo într-acéste părți au venit. Mai zice acest Bonfinie că ghetii sunt cărora acum le zicem vlahi.

Iară Pius Eniiasul le zice flachi, carii, zice, încep din Ardeal..., alătura cu Marea Neagră să întindea de lăcuia. Însă cea parte..., până în Dunăre Țara Moldovei, de cești mai dincoace oameni să chiamă. Iară carii mai mult cu Dunărea în sus mérge, Muntenească acum să zice și ca acéstea Bonfinie de aceasta istorește.

Și mai mult însă înaintea acestor dachi și gheti lăcuiori era, și Bonfinie zice, niște neamuri de le zicea gavrishi și ghestoboți. Ci noi mai vechi de acélea nu căutăm. Căci câte mai în sus vom umbla scurmând și cercând acéle vechituri, atâta mai la întunérec vom da și nu alt vom afla, fără basne și povești numai. Ci destul încă măcar de am putea unele nemeri, de céle ce au fost de la dachi și gheti încoace.

Mai sunt mulți și din grecii istorici, zice Bonfinie, care-i zice că și pe aceștia, gheti, de goti îi ținem, din thrachi rodul lor trăgându-se. În ce chip den Scandia, au Scanția s-au pornit, de unde nu numai acest neam, zic mulți, că au venit, ci și bolgarii, sârbii, boșnégii, ungurii și alte neamuri au pogorât. Așijderea nu lipsesc unii, carii aceștia numai

osebindu-o de céle doao, îi zic și Muisia de Jos. Carea aceasta numai de la un grec țarigrădean o am auzit, carele să ținea mare știut, iar la altul la nici unul den latini nu o am cetit. Însă Muisia de Sus să zice unii părți de Țara Sârbească, însă ceiia care-i zic gheografii unde să împreună apa Savei cu Dunărea, adecâte de la Beligradul turcesc și în sus cevași. Iar mai mult cât să întinde în jos, pe unde să alătură pe de céia parte de Dunăre, și cu țara aceasta, tot Muisia și și Muisia îi zic. Mai zice-se Muisia și Machidonii, cum zicea și Filip Cloverie, gheograful, carea să hotăraște cu Dardanii. Mai sunt și alte Muisii în Asia, precum ei scriu, ci noao de acélea cuvântul nu ne iaste, nici măcară de céstealalte Muisii, săvai că zicem că unii și această țară Muisia o chiamă. Ci aceasta mai că nu e de credință atâta, pentru că rari și foarte puțini o zic, ci numai potu-se fi lunecat cei ce i-au zis așa, pentru că văzând vecinătatea Țării Sârbești, căriia Musia îi zicea și dese amestecăturile lăcuiților unia și alțiiia între dânșii, zis-au cestora pentru acéia Muisia. Sau că cei ce vor fi scris că o chiamă așa nu vor fi fost umblat într-acéste părți; deci, precum de la alții vor fi auzit, nemaicercând cu amăruntul adevărul, ei au semnat așa, precum mai de toate orile să întâmplă la ceștea scriitori, istorici și gheografi și vedem că nu numai în nume grecesc și le strămută într-alt feliu, ci și de feliiul oamenilor și și obiceiurilor și alte multe lucruri le povestesc mulți într-alt chip de cum sunt. Că aiave să vede în gheografiile ce au făcut mulți și până astăzi fac, ei departe șezând de céle ce scriu, ce numai pen auz și pen 'trebări de cei ce umblă privind lumea (carii mult greșesc) aud și scriu.

Și adevărat așa iaste, că am ispitit aceasta și am văzut că și de céstea țăr ăi ce sunt spre noi și și de a noastră, măcară cari-s mai aproape de acei scriitori, însă destule greșeli sunt și în nume și în locuri. Și unele care nu sunt, zic că sunt și altele care sunt, le tac. Zic dar de d-acéstea țăr, povestesc gheografii așa, dar încă de céle Indii ale Răsăritului și ale Apusului și alte locuri ce-s într-acolo, ce de povești și de neadevăruri scriu și zic! Însă nici drept aceasta a-i huli detot trebuie, atât de mult ostenind și trudind a scrie multe și mai de toate, pentru folosul multora. Iar de greșesc, ca niște oameni greșesc și noi greșim toți ca dânșii, dentru lut zidiți fiind toți. Însă orice, ce iaste de numele aceștii Muisii, minciună au adevăr, că o numia și așa, eu nu mai cerc, ci numai lăsându-le, ca de mai puțin zise, a ținea trebuie cele ce de mai mulți și mai numiți, iaste; și iară zic că Dachia și Ghetia îi zicea și să numia.

Stăpânitorii și lăcuiitorii aceștii Dachii. Cine au fost întâi

Stăpânia dară și lăcuia acest pământ ac éle neamuri ce le zicea dachi și gheti, oameni însă varvari și groși, idololatri, iară ostași mari și tari la bătaia războaielor, nepoftitori a să supune altora, nici a să birui de alții îngăduia. Avea craii și oblăduitorii lor și nimănu supuși nu era și mulți încă de dânșii să îngrozia și vecinii lor foarte de dânșii, să spăria, căci de puține ori biruiți de unde mergea a să bate, să întorcea.

Acestora dară mergând numele și vestea cum sunt, și de țăriia lor, împărății romani poftitori de lățimea împărăției lor fiind, precum toate împărățiile puternice sunt lacome de a supune pre alții și a-și lăți și mări hotarele împărăției lor și mai vârtos romana monarhie atuncea pe acéle vremi înflorind, de multe ori în tot chipul au trimis să supuie și pe acei dachi precum și pe alte țări toate câte era împrejurul lor. Supusese pre unii cu arma, pre alții cu groaza numai puterii lor, că atâta slujia și într-acélea vremi norocul izbândeii lor, cât nici o țară, nici un pământ au putut sta împotriva lor. Zice Ioann Șleidan, în cărțiceaoa ce istoréște pe scurt de patru monarhii ale lumii ce au fost, că romana monarhie și putere (care au stătut mai mare, mai tare și mai mult decât toate alate), atâta numai n-au luat și n-au supus țări câte n-au vrut, și atâta i-au scăpat, la câte n-au vrut să meargă. Însă cui iaste poftă, citească pe Tito Livie Padovanul, carele din 'ceput ale romanilor și foarte pe amăruntul scrie, și pe Flavie Blond unde istoréște și zice Triunfantis Romae; și de acolo lesne poate cunoaște fieștecarele câtă împărăție și până în câtă putere au fost ajuns romanii. Și aceasta iaste de crezut, pentru că și bisérica noastră de Octavie Avgust Chesar, împăratul romanilor, mărturiséște, potrivit monarhia lui pre pământ, cum a lui Hristos: cela monarhind mulțimea stăpânirii oamenilor, s-au potolit; Hristos luund chip omenescu, mulțimea dumnezeirii idolilor s-au zdrobit, iproci, precum să vede la tropariul de la Nașterea Domnului, la slava de la vecernie.

Aceștia dară împărați, vrând să supuie și să biruiască și pe acest pământ cu lăcuiitorii lui, carii era atuncea, în tot chipul siliia și și de multe ori oști mari și grele au trimis asupra lor, cari mai de multe ori, mai biruite decât biruind s-au întorsu, precum și Țesar Avgustu trimițând asupra lor odată 50.000 de ostași, d-abia marginile Dunării le

păziia. Carii dupe aceia dachii și ghetii adăogându-și oastea, până la 200.000 de oameni zic că au făcut, și trecând Dunărea, biruințele romanii împărății foarte greu și rău, cu foc, cu fier și cu robii le-au stricat, atunce craiu lor fiind Birebisca.

Și Bonfinie scrie: "Și aceasta nicicum romanilor nu sta bine și grijă încă având de acei nedomoliți oameni, nu să odihniia, nici îi uita ca în lungă odihnă și în lină pace să se afle, nici să se obrăznicească în biruințele lor îi lăsa. Ci măcară deși lega câteodată cu ei pace, pentru că și vecini le era, de vrème ce (cum s-au și mai zis) toate împrejurile lor luate și biruite de romani era. Iară încă și pentru oricare pricină mică să și scorniia oști, unii spre alții pornind".

Traian Ulpie. Puindu-se împărat romanilor, au supus Dachia desăvârșit

Aceasta dar mulțime de ani trăgându-se și așa lucrurile lor învârstându-se întru dâșii, până în vremile ce au stătut împărat romanilor Ulpie Traian, carele să trăgea de neam spaniol, începând împărăția, de vârstă fiind de ani 42, la anul de la nașterea Fecioarei, cum zice Carion în Cronica lui, 128. Om înțelept de amintrelea, fiind învățat mare, cu sfat în toate și foarte drept (cât și aceasta au făcut, zic istoriile, cum că puindu-să împărat și chemând pre cel dintâi al Pretoriului, i-au dat sabiia, zicându-i: "Pentru mine slujaște-o până dirépte le fac; iar de nu dirépte le voi face, împotriva mea tu o întoarce") și cu inimă mare, mai vârtos într-ale oștilor lucruri era. Aceasta dară altcevași mai pe deasupra decât cei ce făcuse mai nainte vreme și de această țară gândind și socotind într-alt chip și ale sale gătiri de războaie își tocmiia; și nu prea mulți ani den împărăția lui trecând, deci cu mari greime de oști și cu nespuse puteri s-au sculat a oști într-acéste părți. Cât dar va fi fost puterea lui atunci și cu câtă mulțime de oameni va fi umblat, cât au umblat și au supus părți ale lumii, putem-ne însă cu mare

mirare și domiri câte cevași, că iată vrând pre lângă acéle oștiri ale lui și lucruri mari ce apucase și făcea ca să-i rămâie și în fapte slavă, și pomenire, doară și minune la oameni în veci rămâindu-i. Pe unde mergea, drumuri mari de piatră și șanțuri groaznice trăgea, pe unde și umbla, precum și până astăzi să văd și aici la noi în țară, cărora încă troianuri le zicem rămâind de atuncea din om în om acel nume, carele să trage și până astăzi, măcar că foarte puțini sunt carii să știe drept ce le zic troianuri. Iară acesta iaste adevărul, că din oștirea acelu mare împărat, Traian Ulpie, sunt rădicate și nu numai aici, ci și pentr-alte țări. Așa au făcut cum s-au zis, pentru ca să rămâie neamului omenesc pomenire de mari și de puternice faptele lui. Iară de va fi și altu cinevași făcut ca acélea din romanii voievozi sau împărați mai nainte vrème, cum și poate fi făcut (că toți puternicii stăpânitori ca acelea nevoiesc a lăsa pe urmă de mari faptele lor pomenire), acéia nu o știu, pentru că de la acest împărat încoace asémene acelora nemaifăcându-se, nici a mai pomeni vedem, unde rămâne de vor fi făcut și alții; iar pe numele acestuia au rămas de a să numi și a să pomeni într-acest chip.

Așa deci Traian acesta începând războiul întâi cu dachii, 16 ai scrie Carion că s-au tras, într-acéle vremi crăind pe aici Decheval, carele era foarte om viteaz și meșter la ale războaielor (precum și Dion îl scrie în Istoriia vieții lui Traian, ce face), și bogat, și mulțime de oameni avea. Precum pre lesne iaste a socoti și a crede neștine că așa va fi fost; de vrème ce afară dentr-altă vrème trecută mai denainte, câte și câte războaie gréle și bătăi sângeroase făcuse între dâșii, care Decheval și în vremile ce împărăția Domițian la Roma, la anul de la înviierea domnului 99, cu mari puteri s-au sculat împotriva lor și nu puține réle și stricăciuni au simțit ținuturile romanilor de dânsul. Apoi deci, 16 ani neprestan, cu o împărăție mare și puternică ca aceia a romanilor, cum să pomenéște, câtă putere și câtă avuție au trebuit să aibă de au putut sta atâta împotrivă și a răbda?

Însă, acea de apoi, văzând Traian că în lung să trage acest războiu și gândind că multe să pot întâmpla dintracea zăbavă (mutătoriu foarte tuturor acestora fiind norocul), iel însuși cu toată romana putere s-au sculat de au venit, și, viind până la marginea Dunării, den jos de Cladova, s-au apuc a face podul de piatră stătătoriu peste Dunăre, căruia și până astăzi și dincoace de Dunăre și dencolo i să văd marginile și începuturile cum au fost și drept ce loc au fost. Mai véde-să, zic, și când scade apa la mijloc, și alte colțuri ca niște picioare de zid; lângă care pod iaste și Cetatea Severinul, dincoace mai sus oareceși, care era făcută de Sever-împărat, mult încoace mai pe urmă decât Traian, împărățind acela, cum zice Carion, la anul de la Hristos 213, însă acuma spartă și mult v éche să véde.

Acest pod mare minune și mare lucru au fost și aiave semn iaste de nespusa-i put ére ce au avut acea împărăție. De care pod mulți istoresc și mulți între alte minuni ce să vedea ale lumii îl număra, și de meșteșugul lui cum l-au făcut, și de altele câte de multe au trebuit până a-l face; iar de cheltuială cu cât s-au făcut, iaste adef necrezut de a să și spune; zic scriitorii, de acest minunat pod și alții mulți scriu. Iar și Ioann Țețu, în cartea istoriilor lui, puțin mai pe larg și făptura lui cum au fost, spune, și căzute lui laude îi dă. Însă și Dion, carele istoréște ale lui Traian toate, mai pe larg de acest pod scrie așa: cuvintele lui acéstea sunt:

"După ac éstea, Traian podul de piatră peste Dunăre a să face au grijuit, care toate alalte ale lui faceri mari departe le-au întrecut. Ale acelui pod, stau tot de laturi cioplite pietri picioarele lui, a căroră nălțimea de 150 de picioare iaste, fără temeliile lor; lățimea de 60 de picioare cuprinde, și de la unul până ălaî altul sunt depărtate picioare 170, și cuprinde de la unul până la altul cu colaci".

Acum dară cât va fi fost de lung și ce pod va fi fost, socotească cine poftéște și iaste grijuliv ca la acéstea a ști. Aflatu-s-au în Ardeal, poate-fi adusă de aici și o piatră care au fost la capul podului pusă și scrisă de acest pod cu acéste slove latinești:

"Providentia Augusti, vere Pontificis, virtus romana quid non domet sub jugum. Ecce rapitur et Danubius."

Care va să zică: "Providenția lui Avgust, adevăratului Pontifex, put érea romană ce nu supune supt jug. Iată să răp éște și Dunărea."

Acest pod și în banii acelui împărat Ulpie Traian să punea: de o parte de monetă bătea chipul lui, și de céia parte tipăriia podul cu acéste slove și zise: "Senatus Populus que Romanus optimo Principi."

Care așa tâlcuiescu și zice: "Sfatul și norodul romanu, preabunului domn." Aceasta au grijuit a tipări întru pomenirea minunatului pod, iproci.

Care și până astăzi într-acea monetă (adecăte într-acei bani) să véde, vrând în tot chipul acela să lasă pomenire nemoartă de mari faptele lui.

Așa deci făcând podul, au trecut și el pe dânsul în ceasta parte, săvai că nici cât au șezut el acolo zăbovind până a să face podul, că lucrurile războiului nu să afla în odihnă și în léne, ci dese bătai cu vrăjmașii săi făcea, și prăzi, arsuri și alte réle pren tot locul să vedea. Decheval încă nu într-un loc ședea, nici fără de mare grijă să afla, ci și el cu toate puterile câte avea, și tare să apăra și de multe ori izbândiia; ci nici o potrivire, nice nici o asemănare având crăiia lui cătră Împărăția Romană, el din zi în zi tot mai slăbiia, că nici cu nici una de-a tocma era, ca până în săvârșit să se poate bate și să poată sta împotriva-i.

Acélea deci și el cunoscând tocma atuncea mai bine, zic, cum că au trimis de câteva ori la împăratul Traian ca să se împace, cum și alte dăți făcuse, și și toată biruința-i să o închine împărăției lui, puind armele lui jos și dare să lége și și pre toți robii romani câți avea prinși să-i sloboază (că mulți avea și și den oameni mari prinși robi). Iar nicum n-au vrut să-i priimească atuncea acéle céleri și făgăduințe, zicând că nu numai atuncea umblă să înșale și să adoarmă împărăția, îngrozindu-se de dânsa, ci și alte dăți, de multe ori ca acélea au și ispitit și au și făcut, iar apoi de nici una nu s-au ținut. Pentru că zicea că și alte dăți așa făcuse, biruindu-se de romani, și căzând la pace și tari legături cu ei legând, apoi numai cum găsiia cât puțină vréme, atuncea numaidecât împotriva lor să scula.

Scrie Zonara în Viața lui Traian, în tomul al doilea, că și altă dată au oștit Traian împotriva lui, și prea tare și groaznic războiu au avut cu el, atâta cât măcară că romanii au biruit și mulțime de vrăjmași au omorât, iar și dintrînșii încă atâția au fost de răniți într-acel războiu, cât nemaivând carpe bărbiiarii de a lega ranele, și auzind împăratul, însuși ale lui haine nu ș-au cruțat, ci le-au dat de-i lega, și cetățile cu destulă osteneală i le lua. Însă văzând Decheval că și de scaunul crăiei lui să apropie, atuncea au trimis soli de pace la Traian cu multă rugă, făgăduind că și armele, și meșteșugurile cu care bătea cetăți și războaie, și pre meșterii aceia să-i dea, și apoi și ce va pofti el, să facă. Și așa viind și el însuși la împăratul, la pământ plecându-se, s-au închinat împăratului. Așa deci în Italia Traian întorcându-se, solii lui Decheval cu dânsul i-au adus, pre carii înaintea a tot sfatului romanu ducându-i, armele lor acolo ș-au lepădat, și mâinile strângându-și în chipul robilor, mult și cu multe cuvinte s-au rugat, și așa pacea făcându-și, iară le-au dat armele și s-au dus.

Însă Decheval nu prea mult trecând, iară de noao hiclenie să apuca, tocmélele și legăturile silind și stricând; însă cunoscând că el n-are de-a tocma puteri de față ca să se bată, au început pe ascuns hicleșug, pe Traian să omoară, ci de el foarte să temea și să îngrozia, cunoscându-l mare și tare ostaș. Într-acesta chip dară au început hicleașugul: știind el că de acel împărat lesne să apropie omul și cine va grăiască cu dânsul, el au aflat oameni ca aceia, carii să zică că au fugit, și apropiindu-se de el, să-i grăiască, și de vor putea, să-l omoară. Așadară mergând, dintr-aceia unul, s-au cunoscut că umblă apropiindu-se de împăratul cu hicleșug. Așa deci, prinzându-l și dându-i strânsoare, au mărturisit lucrul și cum i-au trimis Decheval, iproci.

Atunce a doa oară sculându-se Traian cu mai mare mult decât întâi putere, ca să-l înțerce de toate acéle nestâmpărări și hicleșuguri ale lui, au mers asupra lui și au jurat, zic, că până nu va dezrădăcina și pe el, și pe tot acel rod de oameni, nu va lăsa, cum în cea de apoi au și făcut.

Însă romanii temându-se și de acéia au făcut așa, adecâte ca nu cumvași vreodată când ar începe a scădea și a să mai pleca împărăția lor, ei aflând vréme, ca niște nedomoliți și nedumesticiți vrăjmași pururea nevindecați cătră romani, ar fi făcut răscumpărare tuturor câtoro au pățit de la dânsii, și ei ar fi silit nu numai a surpa de tot Împărăția Romană, ci și numele roman să-l stingă și să-l piarză de pe fața pământului, cum și alții mulți au silit a face, ci n-au nemerit.

Acéstea dară împărăția socotind și sfātuind, acéia mai timpuriu cei a o face decât alții, la cale pusése să o facă, precum au făcut și în vremile céle ce împărații monarhi încă la Roma nu era; ci numai aleasa boierime și capetele céle mari otcârmuia împărăția (cari au ținut așa dupe uciderea craiului lui Sexest Tarcfinie, celui ce-i zicea și Trufașul, care au călcat și casa Lucreție aii romane, cei cinstite și înțelepte).

Multă mulțime de ai până la Iulie Chesar, fiind atuncea dar voievod oștilor romane Știpion African, acolo în Africa mergând, de unde și numele-i African au rămas, și biruind cu mare putere domniia și tăria carthagenilor ce înfloriia și ia atuncea, cu multe bunătați. Însă romanii den fața pământului și marea cetate acéia o au sfărămat, și toată biruința lor o au răsipit. Așa Numanții, cetății marei și frumoasei în Spania, Știpionu Emiliu și minunatului pe atuncea Corinthului în Elada, Mu ămnius, au făcut, den temelie sfărămându-le și răsipindu-le, pentru că supuse fiind lor, iale să hicleniia și ucidă pe romani. Și altora ca acelora așa au făcut, măcară că romanii acélea mai mult ca să dea groază și spaimă vrăjmașilor și supușilor lor celor neascultători le făcea. Căci într-alt chip acea împărăție foarte au stătit dreaptă și milostivă, și era priveghetoare în toate céle cuvioase și dirépte, mai mult decât toate alalte monarhii și stăpâniri câte au stătit în lume și până astăzi stau, precum toate istoriile scriu de dânsii, pre larg arată. Afară, zic, după ce au venit samodereții împărați, au mai bine tirani, cum le zic, că apoi ei apucând împărăția și vrând fieștecarele a împărați cumu-i va fi voia, nu duple cum legile și obiceiurile lor era puse. Atuncea deci unii dintrînșii, nu domni sau oameni să par că au fost, ci mai răi și mai cruzi decât fiarăle céle nedumestecite și mânioase, și decât aspidelile și vasiliscii cei otrăviți și veninați, cum au fost Caie Caligula, Domeție, Neron, Domețian, Dioclițian și alții ca ei mulți. Și nu numai la dânsii au fost ca acéia, ci și la alte neamuri și domnii, precum și până astăzi unde și unde nu lipsesc de a nu fi de acei cruzi tigri și- veninați balauri, stărpituri și terata, fiind din neamul omenesc, iar nu rod omenesc.

Așadar, sculându-se Traian cu toată puterea-i și în mai înlăuntrurile țării intrând o dată și altă dată, mare și tare războiu cu Decheval având, nu puțină vărsare de sânge dintr-amândoaș părțile s-au făcut. În cea de apoi însă, Decheval biruindu-se, au fugit, trăgându-se cătră Beligradul Ardealului, căci acolo îi era și scaunul crăiei. Ci nici acolo nu s-au putut amisti, că iată oastea romană trecând munții Carpatii (că așa aceștea munți toți carii curmează țara aceasta de cătră Ardeal, să chiamă, dupe cum scriu gheografii), și acolo arzând și sfărămând, nici acel Decheval au mai putut scăpa, ci și pre el prinzându-l, zic, cum să-l fie omorât. Alții zic cum el însuși să-și fie făcut moarte, dupe atât aiea nenorociri ce i să întâmpla și vedea că tot și cu totul să pierdea și cum că tot va cădea în mâna lor pe urmă, ci viu să nu fie.

Atuncea deci începând mai vartos și cu deadinsul a-i cerca și avuțiile lui, zic, cum multă sumă și mare bogăție să se fie aflat acolo în cămările polatelor lui; și multe și ascunse, zic, că au fost, care le-au descoperit și le-au ivit unul dintr-ai lui oameni, pentru că foarte ascunse le ținea. Acest fel de meșteșug de a le ascunde, varvarii aflând, adecâte, zic că acolo în apa ce trecea pe lângă polate, abătând întâi apa de a cură pentr-alt loc, mare foarte groapă făcând și cu

léspezi pardosind-o, și pe dasupra bine tocmind-o, iar au dat apa peste acea groapă, ca o peșteră mare făcând-o și acolo mult foarte într-însa aur, argint și alte scule ce știa că de apă nu să strică, puneă. Care ascunzătoare foarte cu nevoie era să se afle, mai vârtos că nimeni nici o știa; pentru căci, când o au făcut, robi au adus de o au săpat, și apoi pre toți pre aceia au pus de i-au omorât, ca să nu iasă cuvântul și acea taină la nimeni, afară.

(Ci iată că nici o taină, nici nici o ascunzătoare lumească, duple nemincinos cuvântul domnului, la Luca 8, nu e, care să nu să afle și la iveală să nu iasă.)

Alții zic că le-au ivit acélea și le-au spus un boiaru mare, romanu, ce în mulți ani l-au fost ținut acel Decheval rob acolo. Acesta dară poate-fi, că domirit și mare om fiind, și ca acélea multe va fi iscodit, ca să știe și să poată cunoaște, până în câtă putere avea acea crăie, de să puneă așa tare împotriva romanii împărății de a să lupta și a să apăra.

Deci și acélea spuindu-le și aflându-le, le-au luat romanii și câte au cunoscut că ar fi fost de zăticneala lor, toate le-au stricat și le-au dărâmat.

Așa deci Traian supuind și desăvârșit domolind toată Dachia, și socotind ca să o tocmească într-același chip, de la care să nu mai aibă alte turburări, nici să le mai vie alte griji, au poruncit du prenprejurele biruințelor sale de au adus romani lăcuitori de i-au așezat aici, și și dintr-a sa oaste au lăsat câți au trebuit de a-i lăsa, ca să se așaze aici, rămâind lăcuitori acestor țări, carii și până astăzi să trag, cum vom arăta, dintr-aceia.

Însă nu că doară den dachi nici unul n-au mai rămas, cât pustiindu-se de tot, și nemairămând nimeni cine a lăcui acéste pământuri, au pus Traian și au așezat romani, ci numai a lor crăie să nu mai fie, nici capete dintr-înșii poruncitori să nu rămâie, nici al lor nume de stăpânire să nu să auză, ci numai de romanu.

Iar și den ei alții au mai rămas, că iată și Lichinie de neam dac să trage, cum scriu mulți, însă de proști oameni era; iară apoi la Roma mergând și la mari oameni slujind, fiind poate-fi și om de slujbă, așa au ajuns de mare, cât și pe Constanția, sora lui Costandin-împărat celui Mare au luat, pre carele și soț împărăției l-au făcut, și împotriva lui Maximin tiranul l-au trimis cu oaste, și la Tarsu l-au biruit. Însă nici din pieptul acestui Lichinie au lipsit tirăniia, că și cătră alții crud era, iară cătră creștini nesățios gonitoriu și muncitoriu.

Însă marele Costandin nu l-au lăsat așa, ci împreună cu fiu-său Crispu, cu mare oaste împotriva-i au mers, și și el cu oaste ieșindu-le înainte la Odriiu, având mare războiu, au biruit foarte pre Lichinie.

Fugind, deci, el în Bithinia, iară începea a strânge oaste; însă văzând că nu-i va mérge, trimite pe soția sa la fratesău Costandin de-i face pace și-i iartă viața, însă cu această tocmeală: ca fără de dregătorie să șază, să se odihnească, la Solon dându-i loc. Iar el rău fiind învățat și neastâmpărat în réle, trecând câtăvași vrème, iar începea a să mișca spre tulburări și a-și strânge oameni asemenea lui. Însă ai lui Costandin ostași, fiind la Solon păzitori, acolo l-au ucis și au stins și pe acel tiran, ca pre Dioclițian, Maxentie și Maximin, curățind lumea de împuțiciunea tirăniei lor, iproci.

Acest dar Lichinie, cum zisem, au fost de fel dacu, săvai că foarte puțini rămăsese (zic istoriile) de atâta aaîmar de ai, ce într-înșii grele oști și nespūsă mulțime de vrăjmași au stătut și au bălăcit, pre carii cu sabia și cu foc i-au stins. Și încă den câți și rămăsese, cum s-au zis, doar cu viața numai ce era, că alt tot supt nemilostivii ostași să mistuise și să topise.

Așadară Traian au așezat lăcuitori romani în Dachia, cum toți istoricii adeverează și aiave și până astăzi în Ardeal, în multe locuri, să văd în pietri scrise, epigramata și altele în numele lui, cum și la Cliuj, zice Gulieltu și Ioann Blau, în Noul Atlas, că deasupra unii porți ceastă epigrama aaî lu Traian să vede scrisă (însă latinéște):

"Traiano pro salute imperatoris Antonini et M. Aurelii Cesario milites consistentes manipio posuerunt."

Și de aice apoi Traian sculându-să, s-au dus în părțile Răsăritului cu a dooa mare oștire, unde Armenia toată o au luat și Asiria, până ălaî Arvile parte au supus.

De Dachia pe scurt iar voi mai arăta, cât zic că au fost de mare și cu ce părți s-au hotărât

Filip Cloverie gheograful și pe Dachia scriind-o, zice: "Dachia pe dencolo de Dunăre să hotăraște cu musii (adecăte cu sârbii, iproci). Dachii însă, zice, neam schitic iaste, crud, vrăjmaș, și varvar, iară țara acéia Dachia, despre miazănoapte să hotăraște, zice (până la un loc va să zică), cu munții Carpatii și cu apa Prutului (adecăte despre Țara Leșască să cotește); de cătră răsărit, iară zice, cu Prutul să hotăraște și cu Dunărea." Ci aici acest gheograf să véde că foarte greșaste, pentru că câtvași scurtează den cât au ținut și ei atunci, de vréme ce nu până în Prut, și până astăzi să văd ținuturile, ci până în... Nipru, cum mai sus s-au semnat dintru a lui Bonfinie istorie: că între Nipru, care dă în Marea Neagră, să cuprindea ghetii, iproci. Ci mai bine iaste și mai cu socoteală, să se zică, că de cătră răsărit să hotăraște cu Niprul..., adecăte despre Vozia și despre Crâm. Iar de au greșit Cloverie și de aceasta ca și de altele multe, nu iaste a ne minuna, nici atât a huli, căci și de aceasta arătat-am pricina mai sus, din ce vine; adecăte, că aceștea scriitori, carii scriu mai toate și de toată lumea, câtă până astăzi cunoscută iaste, n-au umblat să vază ei însăși, céle de care scriu, care nici nu putintă iaste cuivași în lume să poată umbla toată lumea, și toate așa pe amăruntul

să le poată vedea și ști, cât nici într-una, nici să greșască, nici să scază. Ci dar aceștea mai multe auzindu-le de la alții ce umblă, unii într-o parte, alții într-alta, unii cu neguțătorii, alții ca să vază numai lumea, întreabă și scriu ale lumii lucrurile, orașele, apele, munții, neamurile, obiceiurile lor, legile, roada acelor pământuri ce dau, ce lucruri să află întrînsele, ce nu să află și ca acéstea de toate. Décii ca acélea de la unii într-un chip, de la alții într-alt chip, duple păreriile oamenilor, cum sunt înțelegându-le și luundu-le, lui încă ce-i iaste părerea că ar fi mai adevărul, zice și scrie.

Deci, care iaste bine și direaptă, pe ia stă așa nemișcată, iar care greșită și smintită iaste, trebuie cei ce mai bine vor ști, de acel lucru să îndreptéze și să direagă. Însă de către amiazăzi Dachia să hotăraște cu Dunărea, și de cătră apus, zice Filip, cu apa ce să chiamă Patisul, întru care hotară, cuprindu-să astăzi, zice, partea a Țării Ungurești, mai sus zisa și Ardealul și Valahia (adecăte țara aceasta) și Moldova. Însă vlahii, acești gheografi și mai toți istoricii căți scriu de aceste țări, zicea și Moldovei și ceștiia; apoi o împarte în doao, una de sus; alta de jos, îi zic. Le zic și: mai mare și mai mică; cea de sus, adecăte și mai mare, Moldova; cea de jos și mai mică, țara această Muntenească numeind, cum îi zic mai mulți așa; că Rumânească numai lăcuiitorii ei o chiamă, și doar unii den ardeleni îi rumâni, pentru că și aceia și ceștea numai când să întreabă, ce iaste? Ei răspund: rumâni; iar moldovenii să osebesc de să răspund: moldovani, săvai că și ei sunt de un neam și de un rod cu ceștea, cum mai nainte mai pre larg vom arăta cu mărturiile multora.

Dupe ce au așezat Traian pre romani în Dachia, cum s-au ținut și până când tot așa au stătut

Traian Ulpie așezând deci romani lăcuiitori aici și puind capete și otcârmuitori romani toatei Dachii (însă nu craiu, ci numai voievozi, precum și pentr-alte țări supuse ale lor era, den crăie ținut mai mic, făcând-o), s-au întors, și iar la Dunăre viind, acolo de céia parte au făcut Nicopoia, precum și alții istoresc, și Bonfinie într-a trea decadă, a adoaoi cărți a lui, carele așa scrie: "Necopoi doao sunt, una mare, alta mică să chiamă; cea mare dincolo de Dunăre, cea mai mică dincoace. Și cea mare Traian, cea mică Adriian au zidit, în pomenirea supunerii acestor Țări" (săvai că și Bonfinie dintr-a altor scriitori zise, zice și el). Însă acel Adriian, ce să zise că au făcut și el cea mai mică Nicopoe, care, duple zisele acestor istorici, în îi pare să fie ce-i zic astăzi Turnul, carele dincoace de Dunăre împotriva Nicopoi iaste; acela dară era nepot lui Traian, de nepot, căruia așa-i era numele: Publie Eliu Adrian, carele dupe Traian el au stătut împărat. Ci dar de crezut iaste că, vrând ale unchiu-său fapte și lucruri să le mai întărească încă și să le păzească, și acea Nicopoe au făcut, și altele au mai întărit și au ținut pen multe locuri, și la Roma, cum să véde. Om foarte învățat, înțelept, bun și ostaș mare era, precum și în viața acestui împărat căți o scriu, să véde pe larg, cum au fost de vrédnică și de mare.

De acolo apoi sculându-se Traian, iară cu mare putére, cătră părțile Răsăritului s-au dus, precum puțin mai sus am semnat, unde și pre arméni și pre parti până la Arville au supus. De acolo iară câtvași trecând, iarăși, gătindu-se bine

de oștire, au mersu, cătră Asiria, împotriva ovreilor, carii rădicase cap împotriva romanilor ce să afla la Eghipet, la Chiriiani și la Chipru, carii zic că au fost ucis ovreii până la 40.000 de oameni, și nu numai atât au făcut, ci și carnea ucișilor au mâncat și cu sângele lor pe obraz s-au uns. Această dară crudă și vrăjmașă obrăznicie și cutezare a ovreilor au făcut pe Traian de cu mare putere au mers asupra lor, ca să potolească acea răzmiriță și să-i pedepsească.

Miră-să însă mulți acea sculare a ovreilor și grozăvie ce făcuse și romanilor, și creștinilor, câtoră să aflase atunci într-acéle părți, de-i ucisese așa, ce îndrăznire și nesfială să fie fost? Că iată, de la Tit-Vespasian, dintr-al doilea an al împărăției lui până la al optsprăzece, adică a lui Traian ce era atunci, numai ce trecuse ani 34, și nu să domiriia nici și-aducea aminte ce pățise; că atunci ei iar sculându-se și rădicând cap, au mers asupra lor acel împărat Tit, fiind de la Hristos ai 72 și, ocolind Ierusalimul și cetatea, o au fărămat, și bisérica cea mare ce avea atunci ovreii o au ars și o au stricat, și au tăiat atunci romanii mai mult ovreii de 300.000 de ovrei, cum pe larg istoriile dovedesc. Ci dar cu acéia nu să îndestulise, ci și în scurta vréme acéia iar ca acélea scornise și făcuse, cum mai sus s-au zis. Ci poate-fi, cum zice și Carion în cronica lui în Viața lui Vespasian, unde mai pe lat cevași acéstea istoréște; că fiind de la Dumnezeu să pață, cei ce sunt vrăjmași lui, cum era ei lui Hristos domnului și Dumnezeului nostru, acéstea spre pieirea lor le întărâta și le făcea, ca să se răscumpere desăvârșit sângele cel nevinovat al spăsiatoriului lumii, ce pe cruce l-au vărsat nelegiuiții ovrei.

Într-acéia deci gătindu-se Traian și spre acéia vrând a să porni să meargă, boala idropiiei viindu-i, și până la Chilichia mergând, acolo au murit, împărățind ani 19 și 6 luni.

Acéste trei mai mari oștiri făcând el cât au împărățit, adecâte al dachilor, cum s-au zis, al arménilor, al parthilor și acesta al ovreilor, de ar fi mai trăit, l-ar fi săvârșit, afară de altele multe ce mai mici le socotiia și afară din câte mai nainte de a fi împărat, nenumărate războaie ce au făcut, trimițându-se încolo și încolo hatman mare au serdarius, cum îi zicem, și mai nainte și împărățind Nerva cel Bun, drept și milostiv împărat și cătră creștini blând, și făcătoriu de bine, carele pe Traian, duple dânsul a împărăți el l-au ales și l-au lăsat în scaunu-i.

Însă moartea lui Traian au zăticnit atunci oareceși vréme de au mai zăbovit acea oștire până a mărge la acei ovrei, iar nu că doară au rămas lucrurile așa lăstate și îngăduială s-au dat acelor hiclei ovrei, ca deprinzându-se cu d-acélea, să rămâie în nărav.

Ci iată Eliu Adrian, nepotul de nepot al lui Traian, cum s-au zis, stând duple dânsul împărat, și trecând oareceși vréme până a-și tocmi altele ale împărăției, fiind proaspăt împărat, că era destule turburate, atunci mai vârtos în Asiria, începute de Traian unchiu-său fiind. Deci numaidecât spre acel războiu s-au gătuit. Săvai că zic că până a mărge el încă acolo însuși, den Britania chieamând pre un Iulie Severvoievod, ostași foarte vrédnic, l-au trimis în Siria, ca să mai potolească aceea turburare și gâlceavă ovreiască, ci nici acela n-au cutezat bătaie mare să facă cu acei preaîndrăzneți tâlhari, ci au lungit războiul, între care vréme puterile ovreilor să mai întărise.

Așa deci apoi, Adrian mergând în Siria cu mare și tare gătire, luund multe alte coștéie și stricându-le, apoi au mers de au ocolit cetatea carea-i zicea Veturon, trei ani și șase luni bătând-o, fiind tare și cu mulțime de oameni păzită, cum zice Carion. Acolo mulți deci în bătaie pierind, și mai mulți de foame și de ciumă murind, cu sila și cu biruință o au luat. Și acolo au ucis și pe capul turburării și hiclei, căruia îi era numele Vencohab; alții acestuia îi zic Coteva, căruia apoi pe urmă ovreii îi zicea Vencomba, adecâte fiiul minciunii, cum îl tâlcuiesc ei, căci că el mai nainte să truția și zicea să iaste Mesia, mântuitoriul iudeilor.

Însă duple ce s-au luat cetatea și cu bățiile duple afară ce să făcuse, puind de au numărat morții, să vază câți vor fi, s-au aflat zic cinci sute de mii de ovrei, afară de cei ce de foame, de ciumă au murit, pre carii nu i-au putut mai număra. Și atunci puterea ovreiască cât mai fusese, s-au sfărâmat și s-au zdrobit. Acéstea Carion în Viața lui Adrian, măcar că can pe scurt, le istoréște; iar Ioannu Zonara, om învățat și vrédnic credinții, dintre istoricii greci, zice unde scrie și el viața lui Adrian, că, afară den câți de foame, de ciumă, de arsuri au murit, numai în bătaie, câți au căzut numărându-i, s-au aflat 580.000 de ovrei, și cetăți le-au luat 50 foarte tari; iară coștéie și sate mai alése, care avusese, 985 le-au sfărâmat, iproci.

Așadară Dumnezeu părintele știe răscumpăra sângele fiiului său unuia-născut, și așa știe fieștecăruia den vrăjmașilor lui a răsplăti și a da, și celora ce poruncile sale calcă, plătind păcatul părinților pe feciori, până la al treilea și al

patrula neam, cum singur Dumnezeu zice, la Numere, capete 14 și la ftoza zacon, cap. 5, pre carii încă îngăduindu-i și lăsându-i în viață câteodată și în putere să vadă că sunt cevași norociți, care acéia o face noianul bunătății și adâncă înțelepciunea lui Dumnezeu, pentru ca doară s-ar pocăi oamenii și de la întunerecul relelor s-ar întoarce la lumina bunelor. Iar ei neluând-o că acea îngăduială iaste despre partea miloserdiei lui Dumnezeu, ci den destoinicia lor, că ce să vadă așa, prind nărav și așa nemaicurmându-l de la dâșii, cad și ca într-acéle stingeri și cu sunet să piarde pomenirea lor, cum cântă și împăratul proroc David în psalm ăul 9, precum și a ovreilor s-au pierdut, vedem, împărăția, stăpânirea, preoția și alte bunătăți multe și până la sfârșitul lumii vor să fie pierdute și stinse. Iară de noi, carii credem într-însul fiul lui Dumnezeu, fie-i milă și paza lui afle-se pururea cu câți învățăturile și poruncile lui țin și păzescu.

Acéstea ce zisem până aici, pentru alții doară să par că am ieșit din vorba noastră, însă nu gândesc că fără cale sunt puse, de vréme ce acéstea și mai multe decât acéstea, măcară de am putea ști luminând mintea noastră cu céle ce în lume mari fapte, de mari oameni scrise au rămas, și acéstea voia lui Dumnezeu îngăduindu-le, ca iară pren oameni minunile sale să săvârșească și să rămăie cunoscute rodului omenesc. Toate învățătura și știința descoperindu-le și în lumină puindu-le și lăsându-le, ca să putem încă cunoaște și să știm lucrurile bunilor și a răilor, a vrédnicilor și a nevrednicilor, ale legiuitorilor împărați și ale tiranilor; ca pre cei buni și vrédnici să lăudăm și bine să cuvântăm, și pre cei răi și cruzi să ocărăm și rău să-i pomenim. Așijderea ca rélele să gonim și să fugim, și bunele să îmbrățișăm și să urmăm.

Așadară, cum s-au zis, romanii aici așezându-se mulțime de ai supt acea împărăție, ascultători au fost. Însă, întracea cursoare de ai, până când iar s-au mai descoperit numele acestor lăcuiitori de aici, ce să vor fi făcut și ce să vor fi întâmplat, nu știu, că nici scris, nici pomenit de alții nu aflu. Însă să véde cum aicea de la Roma fiind otcârmuitori țărâi mari oameni și de mari neamuri veniia (cum să va arăta și de Corvin, dupe cum scrie Bonfinie). Ca aceia dară viind pre aici să așeza și ei lăcuiitori pământurilor acestora făcându-se, cum și pentr-altă parte așa neamuri mari, de multe ori mutându-se den moșiile lor, acolo să alcătuia și să așeza. Și nu numai la romani aceasta se véde că au fost, ci și la eleni și pe la alte roduri omenești. La eleni, cum duple Alexandru Machidon voievozii lui cei mai aleși prin țările céle mai mari și mai bune în Asiia au rămas și s-au așezat, precum Ptolomeu Lagos la Eghipt, Antioh în Siria, Antigona la ăMachedonia, și alții mulți într-alte părți, și și feciori și nepoții lor pe urmă multe neamuri moștenire le-au rămas acéle țări. Așa și aici dară au rămas de aceia, și până în vremile de pre urmă s-au tras; și doară vreo rămășiță de ale acelora și până astăzi, de nu aici, iar în Ardeal pot fi, cum unii den Hațag adeverează și să țin să fie.

Acum dară, acéstea și acéștea așa viind și fiind, iată mai încoace numele vlahi le-au răsărit, și așa și până astăzi să trage. Ce dară ce de acest nume să zice, și de când acest nume să zice, și de când acest nume le-au rămas mai osebit al lor, de nu le zic alții acum nici dachi, nici gheti, nici romani, ci vlahi mai ales. Iată istoricii ce zic de dâșii și gheografii voi arăta, măcară că și ei între dâșii în zise să învârstează.

Vlahii de unde să zic vlahi, sau alt nume iar mai tot așa, căruia scriitoriu cum i-au plăcut puindu-le numele și mai ales de unde să trag ei

Întâi Antonie Bonfinie, într-a dooa decadă a apatra-i cărți, zice așa: den legheoanele lăcuiitorilor ce de Traian și alții ai romanilor împărați era duse în Dachia, valahii au izvorât. Căroră Pius zice că de la Flac, cuvântare nemțescă, vine vlahos, că așa au vrut să le zică. Iară noi, zice el, împotriva am socotit a le zice, adecă etimologia făcându-le de la cuvântul grecesc ce să zice ă î, adecă aruncând săgeata, pentru că foarte era iscusiți în meșteșugul săgetatului. Iar unii iar el zice, că numele să li să fie pus valahi, duple fata lui Dioclitian, ce o chema așa, care o ' măritase duple un Ioannu, domnul ce era atuncea aceștii Dachii; acéstea Bonfinie zice.

Carionu în cronica lui, într-a patra carte, în viața lui Isachie Anghel, împăratul Țarigradului, ce scrie, zice acéstea de vlah: "Întâi dar cât eu îmi aduc aminte, într-această istorie în carea să numesc vlahii, căroră scriitorii grecești vlahi și blahi le zic; de unde numele lor; în ce vréme, cu ce prilejuri s-au ivit și s-au cunoscut aceștea;...? Eu cu adevărat nu știu, drept că lăcuiesc în vechea Dachie, carea pe urmă o au ținut gotii, iproci."

Și mai în jos iar scrie și zice: de începătura acestui neam mie mi se pare că necuvios iaste a zice că împărații Răsăritului, adecâte ai Țarigradului, înțelege pe gotii, gonind pre unii depre acéle pământuri, pre alții tăind, locurile acélea dupe vechiu obicéiu, le împărția ostașilor bătrâni, ca de acolo plata lor să-și ia. (Doară eu zic ca, cum turcii dau acum spahiilor timaruri de la acéia de atuncea luând pildă), și mai vartos pe acolo îi așeza împărății, zice, ca să potolească și să strângă gâlcevile ce dесе făcea sarmații (adecâte lэшii). Între carii ostași mai mulți era romani, precum și limba adeverință le iaste, carea den letinească stricată iaste. De la acești romani, dară, purces iaste numele valahilor, iproci. Iară cum zic, zice unii, că de Flac, voievodul lor, li să trage numele, acéia ca o poveste iaste. Mai zice iarăși can necunoscuți era valahii, până când în odihnă asculta de împărății Țarigradului; iar iarăși cunoscuți fură și la lumină veniră, dacă începură a să amesteca și a să adaoge cu sarmații, vecinii lor, de carii fură și îndemnați să se desparță și să se dezbată de supt ascultarea împărăției, carea și începură a o face, iproci. Mai zice acesta: în vremile de apoi, un neam al vlahilor era în doao împărțit și în doao domnii osebit; ci dară ei ce cătră răsărit și către miazănoapte lăcuiesc. Podolii vecini, Moldova să chiamă; iar cei ce cătră miazăzi și cătră Transylvania (care Ardealul să chiamă), Valahia să numeiasse — și ca acéstea acel Carion scrie și zice.

Însă, acesta și alalți mai toți ca acesta istorici din cești mai dincoace ai, istorescu lucrurile valahilor, de când au pogorât domni din Ardeal a lăcui acéstea, dupe cum arată și scurte létopiseștele acestor doao țări, că pogorând ei pe aici și cuprinzând locurile și pământurile acéstea, cu ce puteri vor fi avut aceia atuncea, și adăogându-se du pren multe părți oameni pentru bișugul și bun lăcașul acestor pământuri, mai vartos și crescând domniile, s-au făcut și iale puternice, dupe cât și locul le-au ajutat; și iată că mici și înguste domnii pre lângă alte crăii și împărății, și să văd și sunt; iar mari și tari lucruri, și domnii acestora au lucrat și au făcut oarecând, cum mai nainte să vor vedea faptele lor. Martin Cromer, carele de ijderenia și de lucrurile lэшilor și viața crailor lor istoréște, într-a 12 carte a lui, unde și viața lui Cazimir-craiu celui mare scrie, vrând să arate și el de rumânii acéstea, au cum le zic ei valahii, de unde să trag, acéstea zice:

"Dachia, dupe cum o scriu vechii gheografi, apa Tyrrii, căriia noi zicem Nistrul, despre acea parte a Sarmații, carea noi Rusia și Podolia iaste, o desparte; de cătră apus cu iazighii metanastii să hotărăște, despre răsărit cu apa Nerasul, căruia noi Prutul acum îi zicem, și cu Istrul, adecâte cu Dunărea, că așa să chiamă; de cătră Misia cea de Jos, carea acum Bulgaria, iaste, și de cătră amiazăzi cu acéiași Dunăre să desparte, adecâte de Misia de Sus, carea acum Bosna și Sârbiia iaste. Acéia dară (adecâte Dachia) dupe atâtea războaie ce cu romanii au făcut, în cea dupe urmă de Traian-împărat, precum scrie și Eftropie, s-au supus și în chipul ținutului adusă iaste. Ci dară, de vréme ce de oștile ce în mai sușii ai sorbită și stinsă au fost, mulțime de oameni den toate părțile romane, acela împărat ca să lăcuiască și să sălășluiască pământurile acéstea și cetățile au adus. Însă nu așa mult dupe aceia supt Galianu și apoi supt Aurelianu împărății, varvarii acéia ș-au răscumpărat. Dupe acéia iar gotii, supt Grațian-împărat, acéiaș ăii Dachie o au cuprins."

Ci dară eu, aceasta ce zice acel Cromer aici, nu mă poci domiri ce au vrut să zică, și de ce varvari zice? Adecâte supt Galianu și supt Aurelian, varvarii, zice ș-au răscumpărat, adecâte dachii poate-fi; și apoi iară zice că, supt Grațianu, gotii o au cuprins, adecâte iară pe Dachia. Ci acéstea ce zice cu răscumpăratul dachilor, nicecum nu o va dovedi de céle ce mai sus s-au zis: una, căci iară el au zis că din mai sușii ai ce atâtea războaie între ei s-au făcut, ei s-au sorbit și s-au stins: pentru cari Traianu au adus apoi nesocotită mulțime de romani du pretutindenea, de i-au așezat aici lăcuitori cetăților și pământurilor stăpânitori. Dară deaca au fost așa stinși și topiți, cât mai nimenea de acei dachi au fost rămas, iară de-au și fost puțini rămași, săraci și becisnici au fost rămas și aceia, cum și de crezut iaste, precum mai toți scriitorii într-aceasta să potrivesc de istoresc. Când luară dară atâta putere, și când li să întoarse țăriia de să-și poată răscumpăra și izbândi pe atâtea sume de romani și atâta putere ce era a lor și acolo de pază și de otcărmuitura lucrurilor? Mai iaste încă și céia ce zice că, supt Grațianu, gotii o au cuprins și o au luat; iaste dară aici să întrebăm iară pe acest Martin: dară de la cine o au luat? Că de va zice, de la romani, iată dară că nimic varvarii nu ș-au fost răscumpărat pe romani, ci iară a romanilor au fost; de va zice de la varvari, adecâte de la dachi, dară ce treabă au avut a zice că, împărățind Grațian, gotii o au luat

Dachia, de nu au zis mai bine; Dachia carea au fost luată și cuprinsă de romani, și iar ș-o au răscumpărat varvarii, acum o au cuprins gotii.

Și nici aceasta o va putea zice, căci cum s-au zis den istoriile altora că și dachii, și ghetii dentr-o fântână cu gotii sunt, încă mulți și gotii pre atuncea le zicea, că tot schiti era, și tot dintr-a Răsăritului Schitie era și aceștea toți au izvorât, cum și ungurii și alții, cum să va arăta: măcară că acum mai ales gotii, șfeșilor și dachilor zic, încă și la Crâm de aceia oarecând au lăcuit, cum și până astăzi de împărații greci, ținuturi acolo fiind, goti le zicea; creștini sunt acum, iaste și mitropolit acolo, grecescu, carele ascultă de patriarhul Țarigradului, de-i zic încă ei Gothias.

Deci, dar, să știm că gotii, când au cuprins acéstea supt Grațian, de la romani au luat, iară dachii nici au mai răscumpărat, nici s-au mai sculat dintr-acéia niciodată. Ci dară de aceasta iertându-ne, Martin Cromer, căce nu-i crédem la céle ce mai nainte zice de valahi (adecâte de rumâni, cum le zicem noi) acum însă mergu cu dânsul. Iară el de ar zice așa: dintr-acea amestecătură a rumânilor și a varvarilor, cu dările și luorăle ce făcea între ei și cu a însurărilor amestecături, valahii au răsărit limbă noao din cea veche a lor varvară și romană, ruptă și amestecată au, și cu acéia să slujesc. Foarte multe însă țin cuvinte letinești. Săvai că și rusască limbă, și slovenească a o ținea obiciuiescu, au doară căce li-s prea vecini și au multă amestecătură cu ei, au doară căci de slovénii și acea țară, precum célelalte întracea tragere, carea de la Balta Meotidii până în Marea Adriatică supusă au fost, precum aceasta în cartea lui cea dintâiu mai pe larg au arătat, cât au coprins acei slovénii ce zice, din carii astăzi sunt sârbii, bulgarii, bosnénii, léșii, rușii, Bohemia, moscalii, horvații și alții câțiva ca aceștea. Deci dară, zice, poate că și aceștea supuși supt aceia fiind și limba lor au priimit, și au ținut, cu carea și până astăzi la biserica rumânească trăiescu, că toate cărțile biséricii și toate cetăniile pe slovenește ne sunt.

"Nici însă toată acea Dachie — iar Cromer zice — acel neam o ține: pentru că partea ei cea despre apus iaste Ardealul, ținut al ungurilor, carea de unguri, de saxoni (adecă de sași, că așa le zic), de săcui și de aceștea valahi acum să lăcuiaște. Însă zice, valahii sunt fel gros ostași și hiclénii. Iară de unde și când vlahii au început a să chiuma așa, zice, eu nici știu, nici aflu."

Într-aceasta dară și el cu Carionu să potrivéște ce zice; însă cam de obște părere iaste aceasta, zice iară el (săvai că de nici un vechiu scriitoriu iaste adevărată), cum de la Flac, care mare voievod au domnu le era, numele acesta să-l fie luat; carii întâi flachi, apoi stricându-se cuvântul de varvari vecinii lor, vulasi au valahi să chiamă.

Ca acéstea și mai multe și Martin Cromer de pogorârea valahilor acestora, adecâte a rumânilor, de unde să trag și cum au fost, zice și scrie; și alții ca aceștea, ca de acéstea destule zicând și scriind, și mult între dânsii să osebescu, unii unele, alții altele povestind; pe carii nici puțină-mi iaste a ședea pre toți câți scriu de această Dachie, și astăzi de acești valahi, cum le zic, aici să-i aduc; căci și vrémea prelungă îmi va fi a cheltui, ca acélea înșirând și în mai multe greșeli ale istoricilor voiu da supărare și și cunoscătorilor turburare, neputând ști a cui zisă va fi mai adevărată să crează și să știe. Iar care va fi din cetitori mai grijuliu și poftitoriu mai multe decât atâtea a ști de aceasta, citească pe istoricii măcară câți am pomenit și voi pomeni că au scris de acéste țări, și acolo mai multe va afla de la aceia, și ei de la unii și de la alții adunându-le, și părerile lor aducându-le, și ei pe unii mai bine că au zis crezindu-i și pe alții ca pe niște băsnuitori lăsând, precum și noi de dânsii trebuie să facem. Căce de a-i créde și de nu a-i crede nu iaste mare greșală, pentru că acéstea nu sunt dogmele biséricii, sau ale sfinților părinți zise, carei cu luminarea duhului sfânt au scris și au lăsat în știință, ci istorii politici au scris, unele de la alții (însă céle vechi) auzindu-le, sau scrise fiind citindu-le, altele și ei într-acélea vremi ce să întâmpla făcându-se, le scriu și le istorescu. Săvai că nici acélea nu-s toate adevărate, drept; că și scriitorii, mișcați de osebite poftele și voile lor, unii într-un chip, alții într-alt chip, tot aceea povéste o vorbescu. Adecâte că cel ce iubește pre unul, într-un chip scrie de dânsul, și cel ce-l uraște, într-alt chip; și de al său într-un chip și de streini într-alt chip scrie; și și cel ce iaste mânios, într-un chip întinde condeiul, și cel ce nu, într-alt chip îl opréște; și altele multe ca acéstea sunt pricini, de nu tot un feliu toți scriu adevărul. Unde și unde ca acela să se afle așa drept și de obște bun, ca toate într-o cumpănă pe ce va cunoaște să le mărturisească și să le scrie, lumii întru negreșită știință și adevăr lucrurile să le lase.

Însă nu mi să păru a lăsa acum și pe Lorențiu Topeltin den Mediiăș, sas de amintrilea, iar om învățat și destul umblat, carele nu de mult s-au pus a scrie, însă pe scurt, cum și el mărturisește, că face, într-o cărticea ce-i zice letinește

Origines et occasus Transylvanorum, adecăte: Răsăriturile și apusul ardelénilor, iproci, care cărticea o au făcut și o au tipărit la Lionul de Franța, la anul de la întruparea cuvântului 1667.

Acolea dară într-acéia ale Ardealului și lăcuitorilor lui cine sunt și câte neamuri sunt, și ce obicine, și ce porturi au, și ce legi, can pe scurtu, iară mai toate le atinge și le zice, măcară că are și el păreriile lui, și de ai lui, ca de ai lui grăiește. Însă și de vlahi, adecăte de rumâni, ca o parte ce sunt și ei lăcuitori acolo încă scrie, și acéstea zice: valahi zic unii (adecăte rumânii), cum de la Flac voievodul lor s-au numeit așa. Enia Sulveu întâiu aceasta zicând-o, apoi dupe dânsul nu puțini o adeverează, den stihurile lui Ovidie Nason dovedind, carele iaste foarte bătrân poet. Acela dară, într-o poslanie a lui, într-a patra carte ce face, zice: "Fost-au mai mare acestor locuri Flac, și supt acest voievod vrăjmaș, țărmurile Dunării fără grijă era. Acesta au ținut și pe musii (adecăte pe sârbi), în pace credincioasă. Acesta cu arcul și cu sabiia au îngrozit pe gheti." Ca acéstea dară zicând acest preavechiu poet, iar ei zic că de la acel voievod Flac s-au numeit acéstea flachi. Apoi cu vrême de unii mutându-se acéste slove, adecăte cea dintâi F pe V și cea de la mijloc K pe H, s-au chiebat vlahi, așa zic unii. Iară alții de la blahi numele cum să le fie rămas, adeverează, carii în zilele lui Alexie Comnino, împăratul Țarigradului, cu voievodul lor Ioanu, carele pe atuncea avea mari bântuieli și pagube făcea acei împărății. Deci, pe atuncea acel fel de oameni așa chemându-se, au rămas și numele acestora lăcuitori întracestași chip; și altele ca acéstea și mai multe Topeltin istoréște, și ale altora mărturii aduce spre adeverița acestora ce au zis.

Însă dară, oricâți au grăit și au scris de aceste țări, toți zic cum Dachia și Ghetia (pentru că mai tot un neam au fost aceia) mai denainte vreme că o au chiebat și s-au numeit de la acéle neamuri schitice, cum s-au zis, adecă de la dachi și de la gheti, carii din partea Răsăritului era veniți într-acéste părți, cum și alte neamuri multe, au doară mai toate câte-s în Evropa, den Asia s-au pogorât. Însă den 'ceput, zic, cum să văd în toate istoriile și mai vârtos den scriptura sfântă, adecăte din Biblie, putem cunoaște și ne putem bine adeveri că într-acele părți au fost întâi mulțime de oameni și de acolo apoi a să lăți și a coprinde lumea și pământurile s-au pornit.

Ci dară, s-au zis, acest pământ Dachia chemându-se, și cum dachii îl stăpâniia cu craii lor până la Decheval, cel mai de pre urmă craiul lor, și cum că Traian Ulpie, împărat al romanilor, într-a doaoa oștire-i spre ia desăvârșit o au luat și o au supus, den crăie, ținut mai mic, cu voievozii făcându-o, acéstea din céle mai de sus zise am cunoscut; și cum că apoi Traian mulțime de romani du pretutindenea den biruințele lui au adus aicea de au așezat lăcuitori și paznici acestor țări, den carii și până astăzi să trag acești rumâni ce le zicem noi, iară grecii și latinii, vlahi și volahi le zic, încă ne-am adevérit den istoricii cei mai de credință și mai numeiți ce sunt.

Săvai că iară nu lipsesc unii a nu zice că acest neam rumân de acum, nu-s de acei romani ce au lăsat Traian lăcuitori aici, ci numai niște rămășițe de acelor dachi și de alți varvari adunați aicea și strânși, pentru că acei romani, zic, carii era aici puși lăcuitori de Traian, după încălțânduși vrême, încă de Galien au fost rădicați și duși în Misia și în Thrachia, și într-alte părți, în Elada. Dirept că gotii, în vremile aceluia împărat, călcând Greția, Machedonia, Pontul și alte părți ca acélea, au dus pe acești romani ca să gonească pe aceia, și i-au pus acolo iară, așezându-i de pază: și așa aici iar deșarte de dânșii au rămas locurile: ci dară nu-s dintr-aceia rumânii, ci dintr-alți oameni și neamuri, cum mai sus să zice.

Mai aduce Topeltin în povéste-și pe un Ioann Zamoski, care zice și tăgăduiaște, cum valahii, adecăte rumânii, nicicum nu pot fi rămășiță den romani, ce au adus Traian, de i-au așezat în Dachia. Pentru că Galien-împărat, deznădăjduind, zice acel Zamoski, d-a mai ținea pe Dachia (poate-fi iară den presurarea gotilor, că și pe aici, și alte părți mai sus, și apoi și Italiia toată coprinsése), i-au luat de i-au trecut Dunărea de cea parte în Mysia, vecina Thrachii, lăsând de tot pe Dachia. Și mai zice încă că dachii aceia, carii era, învățând de la romani limba letinească, pentratătea ai lor supuși fiind, și cu dânsa deprinzindu-se, o făcuse apoi că iaste a lor de moșie și o au ținut. Carea dupe acéia mai pe urmă stricând-o într-acest feliu au venit și au rămas, precum și astăzi iaste; așa făcând cum și ispanii, și galii, și italianii, adecăte spaniolii, franțozii și frâncii, că așa le zic ei, au făcut. Care neamuri ei încă până astăzi n-au a lor limbă, de feliul lor osebită, nici cea véche ce oarecând vreodată vor fi avut nu să știe, ci dintr-a romanilor țin, rău și grozav stricând-o. Deci dară precum ispanii, galii, italii nu sunt romani, așa nici valahii nu sunt romani. Ca acéstea acest Ioann Zamoski zicea, ale căruia ziceri și basne, zice Topeltin și alții, că mai mult sunt de răs

decât de crezut; pentru că acéle trei neamuri de oameni ce zice acela, adecâte ispanii, galii și italii, fiind foarte vecini cu romanii și supuse de ei, și tot între dânșii șezând și amestecați umblând, lesne acei varvari limba lor își strica, vrând mai mult cu a romanilor a o amesteca, precum și până astăzi să véde pre la marginile țărilor carii trăiesc cu alte limbi, că lesne iau unii de ale altora cuvinte și că cu deale lor amestecându-le, îți pare că altă osebită limbă lor fac. Și mai chiar vedem că rumânii den Ardeal, moldovénii și céștea de ȧara aceasta, tot un neam, tot o limbă fiind, încă între dânșii mult să oselesc, care aceasta iaste cum să véde den amestecătura vecinilor lor. Așadară și acéle trei neamuri, ce zicem mai sus, den preavecinătatea romanilor, luând de-ale acelora cuvinte, și cu céle de moșie ale lor amestecându-le, și stricându-și limba, au rămas în această ce acum sunt. Iară dachii preavéche a lor osebită limbă având, cum o lăsară și cum o lepădară așa de tot, și luară a romanilor, aceasta nici să poată socoti, nici créde. Și încă pentru că și până astăzi vedem și auzim, zice Topelitin, că de întrebăm pe un valah: Ce ești? el răspunde: rumân, adecâte roman, ci numai au stricat puțin cuvântul, den roman zic rumân, iar același cuvânt iaste.

Însă céștea ce zice Lorențu, că și a să răspunde că iaste rumân, încă adeverează că iaste romanu, zic eu, că nu iaste destul cu atâta de a să dovedi că iaste roman, pentru că vedem și auzim și noi astăzi pe greci așa răspunzându-se, când îl întrebi: Ce iaste? el zice: romeos, adecâte romanu; și mare osebite iaste între grec și între roman. Ci numai și ei fiind supuși mai pe urmă romanilor, romani vrea și ei să se chiiame; au doară deaca s-au mutat împărăția de la Roma la Vizandia, au început și ei să se chiiame romani, mădulariu și parte și ei apoi împărăției făcându-se; ci dară aceștea greci, nu romani, ci elini sunt, și mai vârtos cei ce în ȧara Grecească, cum îi zicem noi, sunt, și dintraceia să trag. Den carii oarecând în vechile vremi și ei prea mari oameni au fost, și atâta întru învățătura cărților și a științelor au fost procopsiți, și atâta întru vitejii au fost ispitiți și aleși și atâta întru înțelepciunea lumească de iscusiți, cât nice un neam, nici o limbă pe lume, nice niciodată ca ei n-au stătut, precum singur Pavel apostol de înțelepția lor mărturisește la Corintheni, poslania întâi, cap. I, zicând: "Iudeii semn cer, și elinii înțelepciune caută". Și de la carii nu numai alte roduri au luat învățături și obicene, ci și acei romani mai adăogându-se și mai sporindu-se den 'ceput domnia și crăiia lor, au trimis la Athine de au luat legi și orânduiale, ca să știe cum să poată otcârmui politia și domniile lor.

De acolo dară, întâi, și de la acea vrednicie a lor ieșise acel cuvânt și acea ce să zice că "tot cine nu iaste elin, iaste varvar", care zisă ascultându-o romanii, și lor zicea că tot cine nu iaste elin, nici roman, iaste varvar; carea aceasta să înțelegea în toate cele vechi cărți, când să citește varvar, că sunt toți varvari, afară den elini și den romani. Și aceasta era pentru că atâta era de învățați, de viteji, de înțelepți, cât nu să putea zice varvar ăi. Dirept că acela iaste și să numeiasse varvar carele nici obiceiuri are, nici carte știe, nici bărbăție, nici dreptate, nici miloserdie are, nici frica lui Dumnezeu, nici nici vreo bunătate sau vrednicie pe sine să véde, și mai mult siléște și trage a trăi în voia și poftele sale, decât în legi și în dreptăți supus și cuprinsu să fie (nu duple neașă fire făcând omenească), ci ca un dobitoc va să trăiască și gândește a trăi. Aceia dară să chiamă și sunt varvari, carii sânt așa, măcar de ar și fi vreunul de vreun neam bun, sau și stăpânitoriu, și de va fi sau va trăi, cum mai sus să zise, iar nu cu faptele bune, acela varvar să chiamă, și toate scripturile așa-l numescu și propoveduiesc. Și așa și aici într-această istorie, când să pomenește varvar, aceia să înțeleagă duple obiciailor ce și alalte istorii ne arată.

Zis-am dară, precum au fost acei eleni oarecând, oareceși mai sus am pomenit, iară și mult mai nalt și mai de laudă și de lucrurile și faptele lor au fost, ale căroră și până astăzi sémne, precum toate istoriile și toate scripturile câte de ei scriu și și ale lor câte sunt, decât lumina soarelui mai aiave îi arată și-i dovedesc ce au fost și cât au fost de știuți și de mari. Însă iară zic: au fost, iară acum nu știu din ce, au doară căci Dumnezeu cel ce numai ce iaste singur vécinic și neschimbat, așa au vrut și au orânduit lucrurile lumești, ca să se mute și să se strămute și céle ce par oamenilor mai tari, mai înțelepte că au, în mai stricate și în mai slăbiciune să se afle; că înțelepciunea lumii aceștia nebunie iaste lângă Dumnezeu, fericitul Pavel la Corintheni, I, cap. 3, zice; și Isaia, cap. 29: "piarde-voiu înțelepciunea înțelepților, și înțelesul înțelegătorilor voiu lepăda", iproci. Au doară pentru altcevași al lor mai osebit păcat, cari noi nu putem ști, nici ne putem pricépe. Ci dară și de aceasta ca de altele ce ca acéștea vor fi, lăsăm a mai cerca, pentru că mai adevărata pricină den ce să fie ca acéștea, numai singură și adâncă înțelepciunea lui Dumnezeu va ști; iară numai atâta să véde, că astăzi acel neam atâta iaste de scăzut, de supus, de hulit și de ocărât, și de mojit, cât milă să face tuturor celor ce știind, gândesc ce au fost și la ce sunt: dăscălia au pierdut, stăpânirile au răpus, cinstele ș-au

stins și de toate câte mai întâi au avut slave, s-au dezbrăcat.

Iară carii dentru dânșii încă poftesc a ști și a învăța oareceși, aducându-și aminte de cei bătrâni ai lor, și urmele acelora de a vedea mai bine și a cunoaște, ei în Țara Frâncească să duc, și acolo științele învățând, unii, ca să folosească rodul lor cevași, înapoi să întorc și pe alții învăță, de la carii și până astăzi pe alocurea să véde că au câte o școlișoară de învăță. Iară alții acolo rămâind, să papiștășescu, și așa împotriva orthodoxiei cestoralalți a îmboldi și a înghimpa să ascut și scriu, măcar că-i și batjocoresc frâncii, zicându-le că descăliile lor, adecâte ei, elinii, au fugit și au mers la dânșii, la romani. Carii odată toți feciorii oamenilor celor mari și ai domnilor romani mergea, trimițându-i părinții lor, în Elada, la Athine, de învăța carte grecească și în științe acolo procopsiia desăvârșit. Și mulți oameni mari și domni, cum Pompeiu cel Mare și Țițeron și alți nenumărați și împărați, cum Avgust, Chesar, Traian, Adrian și alții mulți, în grecească, adecâte în elinească limbă, era știuți și învățați, în care și cărțile lor toate și până astăzi să țin. (Însă nu zic grecească în această cum grăiesc ei acum, de o au stricat și o au grozăvit foarte). Și ei, măcară că nu știu de unde așa de grozav din cea elinească ș-au stricat limba; au doar și ei pierzându-și binele și norocul, și robi supuși altora căzând, ș-au amestecat limba cu tot feliul de varvari, cum să véde că den tot feliul de limbi au într-însa amestecate cuvinte și așa stricându-ș-o, cu dânsa trăiesc. Alții iară den greci, vrând să stăpânească și ei și să se arate poruncitori, neavând, acum mai ales, unde, ei prin mijlocul turcilor la Moldova și în Țara Rumânească vin. Ci de la unii să véde și rămâne și folos în pământurile acéstea; iară alții ca să jăfuiască și ca să răpească numai ce vin. Și amestecături fac în rodurile acestea, tot pentru luatul lor, cu tot meșteșugul lor cât pot nevoiesc de fac și multe rele și grozăvii fac și aduc, și la réle căi pe domnii țărâlor pun și sfătuiesc. Și niciodată nu să ține minte, de câtăva sumă de ai încoace, de când s-au cunoscut de aceia într-acéste părți mai bine cum să nu fie fost lângă domni din ei, cu care domnii, de câte ori au vrut să facă vreo tirănie sau vreo crudătate sau altă răotate într-această țară, au în neamurile boierești, au altor cuivași, carii să nu fie fost și ei, au sfétnici, au lucrători. Săvai că nici ca pe aceia dreptatea lui Dumnezeu i-au lăsat sau i-au îngăduit a procopsi, sau a se adaoge casele și neamul lor ce au pe aici, au pe unde s-au și dus ei; duple fața pământului i-au șters și den poménicul vieții i-au stins; a cărora nici casele, nici avuții, duple aici răpite și zmulte, nici nici rod dintr-înșii să mai pomenesc și să mai știu.

Iaste și altă mai aiave mărturie de ei, cum știu și cum pot de frumos și de tocmit a otcârmui și a purta orice stăpânire ce ar avea în mână. Că iată numai acélea, cari și acélea din voia și din politia turcilor să îngăduiescu, adecâte céle patru patriarhii și oarecâte mitropolii. Deci dară, cum le țin, cum le poartă, și la ce stepenă să află, și la ce cinste

le-au adus și cu ce orânduieli și canoane, cât într-acele creștinești le otcârmuiescu. Nefiind a mea această poveste de a lungi și a arăta, las la însuși aceia carii le poartă, să spuie, și ei ale lor să dovedească, mai vârtos singuri patriarhii și și mitropolii să mărturisească. Însă într-aceasta și mult îi putem lăuda și ferici, că încă în câtă supunere și robie să află supt păgânescul și tirănescul jug al turcilor, cât -nici biserică fără' de multă stradanie și cheltuială nu pot face, și prin multe locuri nici cruce afară nu pot scoate, nici alte slavoslovii ale pravoslaviei și adeveratei credințe creștinești aiave nu le pot face. Iară pen toate acéstea și mai multe, și mai strânse patemi, credința cea dreaptă întru Hristos bine încă o cinstescu și cum pot mai curat o țin, orânduielile și dogmele bisericii sfinte a Răsăritului neclătite și neschimbate le păzesc. Fie dară milă și grijă și de ei acelui Hristos Dumnezeului nostru, în carele nesmintit crédem și pentru al cărui nume nespuse réle și gréle trag și pat ei, și toți câți sunt supuși varvarei și turceștii puteri; și mântuiaște, fiiule al lui Dumnezeu, tot trupul cât supt tiranic jugul lor greu pătiméște și cu înțelepciunea și puterea ta, doamne, izbăvéște norodul tău de păgână sila lor! Duple mânie, doamne, pentru păcatele rodului creștinesc, întoarce-ți mila și milosârdia ta cătră dânsul! Nu lui, doamne, nu lui! ci numelui tău cel sfânt dă slavă!

Până aici dară cerșind istoria, și acestea a zice cum cura vorba, și părându-mi că de a le tréce tâmpire era, iată atât scriind, la alții de mai multe a zice ca acéstea le las, și la a noastră de rumâni istorie, iară mă întorc.

Însă dară, valahii, adecâte rumânii, cum sunt rămășițele romanilor celor ce i-au adus aici Ulpie Traian, și cum că dintr-aceia să trag și până astăzi, adevărat și dovedit iaste de toți mai adevărații și de crezut istorici, măcară că apoi le-au mutat și numele, valahi zicându-le, au duple voievodul lor Flac, cum unora le pare, au dupe numele fétii lui Dioclitian, cum mai sus s-au semnat că scrie Bonfinie; că zic alții, au din cuvântul galic, adecâte franțozesc, ce zic valahos italianilor, adecâte frâncilor, au măcară altă pricină fie, cum le-au zis, iară ei tot așa sunt. Iară cum

Galien-împărat să-i fie rădicat pe toți, cum unii au zis, cum mai sus am arătat, că vrând den Misia și den alte locuri multe den Elada, să gonească pre goti, carii cuprinsese acéle ținuturi, au căci să dăznădăjduise de a putea ținea pe Dachia, cum zicea cel Ioann Zamoski.

Iar pentru împresurarea acelor goti, ce și pre aicea coprindea, acéia încă împotriva crezutului și a socotelii iaste; pentru că, cum au vrut acel împărat așa lesne a rădica atâta sumă și noroadă de oameni, cu case, cu copii, așezați pre acéste locuri, fiind mai mult de 200 de ani (că atâta de la Traian până la acel Galien era, împărățind, cum au zis, Traian la anul de la Hristos mântuitoriul lumii 118, iară Galien la anul 271, dupre cum zice Carion)? Deci dară oameni întemeiați ca aceia, și stăpâni mari și bogați făcându-se, și și de mari neamuri romane aici întemeiați, să-i ia Galien, să-i mute într-alte locuri pre toți; și apoi au doar cu acești romani, numai ce era aici, vrea acel împărat, măcară și alții ca el de nimica și grozav împărat (că asemene era și el lui Neron și lui Domețian în tirânii și în alte hlăpii, scriu istoriile) să-și fie împărăția și să-și păzească ținuturile? Căce, când ar fi rămas împărăția numai cu ostașii ce avea în Dachia, pre care alalți mai sus trecuți împărați îi lăsase și-i așezase numai ca acéste țări să păzească, și eu cu alții oștii, cum mai den sus zisele să cunoaște și să înțelege, mică împărăție și de nimica ar fi fost atunce.

Și aceasta încă iaste au doară și acelor voievozi și oameni mari, carii, cum s-au zis, că moșteni să făcuse aici, nu mai lesne le era și ei a face cum și alții mulți au făcut; și ei mai pe urmă încă acéia au urmat, de s-au despărțit când au început Împărăția Romană a să pleca și a să mai îngusta, unul într-o parte de supt ascultarea ei trăgându-se, domni lor puindu-și și volnici făcându-se; alții într-altă parte să dezlupia, până s-au rupt și s-au împărțit toată în crăii, în domnii și într-alte politii, acea una și întreagă monarhie, cum astăzi aiave să véde, tot de tirănia și de hlăpia unor nehnarici, necum împărați, ce nici numele împărătesc să-l aibă nu li să cuveniia.

Deci dară, au nu mai lesne era și acelora ce era oblăduitori acestor locuri, să nu asculte decât moștenirile lor înțelinate de atâtea ai, să le lase, și să meargă de a să așeza pentralte locuri mai aspre și mai seci?

Și aceasta încă să mai socotește că nicăiri urme de ale acelora romani ce au fost în Dachia, ca să fie fost mutați cu totul într-altă parte, nu iaste; că de ar fi undevași în Elada, și astăzi, au limba, au alte sémne de ale romanilor s-ar vedea și s-ar cunoaște, cum și în Ardeal și pe aicea și pe unde au fost aceia, până acum aiave sunt.

Însă, aceasta nu să tăgăduiaște, cum viind vreun greu de alte părți, sau de alte neamuri călcându-se țări ale unii împărății, sau măcară acea împărăție vrând să facă oaste mare ca să meargă asupra altora, cum du pen toate părțile și du pen toate ținuturile ei nu aduce și nu strânge oaste? Cum și atunce acelui Galien au altui măcar împărat să va fi întâmplat, de va fi trimis și aici de va fi rădicat ostași, ca să meargă să scoață pe acei goti ce călca și împresura cele ținuturi ce s-au zis, în Elada și Misia. Care de crezut iaste că și de aici oaste s-au dus, și pe unii doară ca să-i și așaze acolo, însă carii mai sprinteni și de așezat vor fi fost. Căce iată și semnu chiar avem pe cei coțovlahi, cum le zic grecii, ce vedem că și până astăzi să află și sunt, însă puțini acum rămași, pentru carii viind cuvântul, gândiiu că nu fără cale va fi a mai întinde de ei voroava, ca să se știe ce sunt.

Sunt dară acești coțovlahi, cum ne spun vecinii lor și încă și cu dintr-înșii am vorbit, oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obicini, nici în tăria și făptura trupului, decât rumânii, ceștea, și limba lor rumânească ca acestora, numai mai stricată și mai amestecată cu de ceastă proastă grecească și cu turcească, pentru că foarte puțini, cum s-au zis, au rămas la niște munți trăgându-se de lăcuiesc. Carii să tind în lung de lângă Ianina Ipirului până spre arbănași lângă Elbasan, în sate numai lăcuind, săvai că și mari unele sate. Zic că sunt și oameni cu putere în hrana lor, de carii și mare minune, iaste, cum și până astăzi să află păzindu-și și limba, și niște obicéie ale lor. Aceștea dară și limba ș-au mai stricat, și ei s-au împuținat, drept că și ei desăvârșit supt jugul turcescu cu acei greci dupre acolo s-au supus, unde și stăpânire, și blagorodnia, și tot ș-au pierdut. Și poate fi că nice dintâi așa mulțime nu va fi fost de dâșii. Că iată acum și câți sunt, mojici și țărani sunt, și locurile lor cu greu de hrană fiind, pentru multa piatră și munți ce sunt de lăcuiescu, să împraștie și să duc mai mulți pen céle orașe mari turcești de să hrănescu; și pe acolo mai mulți amestecându-se, și limba, cum am zis, foarte ș-au stricat, și ei puțini au rămas. Zic și aceasta că de-i întreabă pre ei neștine: Ce ești? el zice: vlahos, adecâte rumân; și locurile lor unde lăcuiesc le zic Vlahia ácea mareî.

Pare-mi-să, zic, că ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștea rumâni decât ceștea grăind ceia să înțeleagă; însă și unii, și alții cu puținea vrême într-un loc aflându-se și vorbind adese, pe lesne pot înțelege. De crezut dară iaste că și acei coțovlahi, dintr-acești rumâni sunt și să trag; și într-acéle vremi ce Galian au alt împărat, au rădicat o seamă dintrînșii de aici și i-au așezat pe acolo, au rămas și până acum.

Coțovlahi le zic grecii, râzându-i și batjocură făcându-și de dâșii, adecăte, șchiopi, orbi, blestemați, hoți, și ca acéstea le zic că sunt. Și câți au fost de acel feliu pe undevași, i-au adunat de i-au dus pe acolo; precum și de ceștea rumâni duple aici rād și încă destule cuvinte grozave le zic și de nimic îi fac, și că din hoți să trag povestesc și bănuiesc între ei. Ci de aceasta, căci grecii cești duple acum rād de rumâni și grăiesc așa de rău, au socoteală mare; pentru că văzând și ei pe toată alaltă lume râzând de dâșii și batjocorindu-i, au stătut și au obosit și ei pen gunoaiele lor, ca cocoșii, părăndu-le că au mai rămas cevași vlagă și de ei: unde văd zugrăviturile celor vechi ai lor, ei întru dâșii își fac mângâiare și bucurie, soții părăndu-le că au pe cinevași batjocorii lor. Căce cu dreptul neștiind aceștea și necitind céle ce oarecând și stăpânii lor au avut mare ajutoare și folosuri împotriva vrăjmașilor lor de aceștea rumâni, când și Odriul l-au izbăvit din mâna frâncilor, carii îl ocolise și-l lua, și iară lor grecilor l-au dat, cum scrie și Bonfinie într-a doao decade-i, carte a șaptea. Și alte multe bune și ajutoare le-au făcut, cum mai nainte voi arăta. Ei grăiesc céle ce le par în ochi și în plăcere că sunt cevași și nu știu ce zic. Au doară căci sunt nemulțamitori și necunoscători binelui, că foarte au fost un neam nemulțemitori și ei, cum istoriile arată. Și și până astăzi ori în ce țară merg, cum să zice zicătoarea, "arama-și arată", faptele lor cinstea micșorând și împilând; au mai bine să zic să-i iertăm și să ne fie milă de ei, căce și grăiescu de acelea și hulesc pe alții, căce fiind ei scăzuți den toate și lipsiți, și supărați sunt foarte. Deci asémenea fac și ei ca ceia ce sunt au în robie, au la închisori, au în strânsori de alte nevoi, au la sărăcie, au la alte ăneînrociri și mai strâmtori, cum obiciuiaște lumea de aduce; și atâta le aduce, cât niciodată nu lipsesc de la neamul omenescu ca acélea, când unuia, când altuia descărcându-se; déci de marea-i supărare îi pare că toți oamenii îi strică, și așa pe toți și bănuiaște, și huléște, părăndu-i că cu acélea își mai oteșăște și-și răcorește doară patimile sufletului și simțirile trupului. Că nimeni nici s-au mai aflat în lume asémenea lui Iov, carele toate ca acéle réle și mai multe să-i vie pe lume și să rabde, și să tacă la toate, pe nimeni vinuind, pe nimeni blăstemând până în săvârșit, cum Biblia sfântă în viața lui scrie și adeverează.

Ci dară, grecii acelea pătimind, de supărare părăndu-le că alții ar fi în pricină, nu ei însăși, de a fi așa, hulesc și grăiesc pe alții de rău, neuitându-se să vază pe dâșii, ce și cum sunt. Dirept acest dară, iaste să-i iertăm și să le credem, pentru că zic dascalii și înțelepții că crud și tiranic lucru iaste și foarte fără de minte neștine să mai muștréze și să mai pedepsească pe unul ce în pedeapsă și în nevoie au căzut. Că destul îi iaste aceluia acéia; nu trebuie rău pentru rău a mai adaoge, ce într-acéia lăsându-l, încă mângâiare decât să poate și ocrotire să-i arătăm, asémenea pătimași și nenorociți socotindu-ne, că putem ajunge și putem fi fără de zăbavă și fără vête.

Însă a să ști și aceasta trebuie, mi să pare, că nu numai unii den neștiuții greci zic, cum că rumânii nu pogoară den ostașii și bunii romani, den carii s-au zis de multe ori că au lăsat Traian aici, ci din răi și hoți, carii iar romanii i-au trimis într-aceste părți de loc, ce și alții aceasta o bănuiesc. Că iată citesc létopisețul moldovenesc, carele fiind eu încă în Moldova, l-am găsit la Ioniță Racoviță, carele era comis mare, om de cinste și de socotință, care létopiseț, zic, că iaste făcut de un Uréche vornicul, om învățat să véde că au fost și om tocmit de câte să par că au scris el.

Acel dară létopiseț luundu-l (carele am pus de l-au și prepus și l-am adus aici ca să se afle și în țară) și citindu-l gălesc — însă nu știu de cine scris, de Uréche, carea nu crez, cum și unul ce l-au prepus — acel létopiseț mărturiséște, că nu iaste zisă aceasta de Uréche vornicul, au de cine, că zice că dintr-o hronică ungurească au aflat de ijderenia moldovenilor acéstea, care iată, că cuvintele lui puiu aicea: "Scrie, zice létopisețul unguresc, că oarecând pre aceste locuri au fost lăcuind tătari, mai apoi plodindu-se, și înmulțindu-se și lățindu-se s-au tins de au trecut și peste munți la Ardeal; și împingând pe unguri den ocinele sale, n-au mai putut suferi, ci singur Laslău, craiul unguresc, carele îi zic că au fost vâlhovnic, s-au sculat de s-au dus la împăratul Râmului, de au cerșut oaste într-ajutoriu împotriva vrăjmașilor săi, ci împăratul Râmului alt ajutor nu i-au făgăduit, ci i-au dat răspunsul într-acesta chip, de i-au zis: "Eu sunt giurat când am stătut la împărăție, om de sabia mea și de giudețul meu să nu piiie. Pentru aceia mulți oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate sunt pline de dâșii și nu mai am

ce le face, ci ți-i voi da ție să faci izbândă cu dânșii, și eu să-mi curățesc țara de dânșii. Iară tu în țara mea să nu-i mai aduci, că ți-i dăruiesc ție", și de sârg învăță de-i strânsă pre toți, la un loc, du pretutindenile și i-au semnat pre toți de i-au arsu împrejurul capului, de le-au părjolit părul cu un fier aprins. Care semnu trăiaște și până astăzi în Țara Moldovei și la Maramurăși, de să celhuesc oamenii cu cărare împregiurul capului. Deci Laslău craiu daca au luat acel ajutoriu tâlhărescu de la împăratul Râmului, au lipsit la Țara Ungurească și de-acii pe câșlegile născutului, cu toată puterea sa, s-au apucat de tătari a-i bate și a-i goni, de i-au trecut muntele în ceasta țară, pe la Rodna, pre care cale și sémne pe stânci de piatră în doao locuri să află făcute de Laslău-craiu. Și așa gonindu-i prin munți, scos-au și pre cești tătari, carii au fost lăcuiori la Moldova, de i-au gonit până i-au trecut apa Siretului. Acolo, Laslău-craiu, ce se chiamă leșaste Stanislav, stând în țărmurile apei, au strigat ungurește: săretem, săretem, ce să zice rumânește: place-m ăi, place-măi, sau cum ai zice: așa-m ăi place, așa-măi place.

Mai apoi daca s-au descălecat țara dupe cuvântul craiului ce au zis săretem, au pus numele apei Siretul. Și dupe multă goană ce au gonit pe tătari, i-au trecut peste Nistru, la Crâm, unde și până astăzi trăiescu.

De acolo s-au întors Laslău-craiu înapoi cu mare laudă și biruință, sosind la scaunul lui în zioa de lăsata-secului, iproci."

Acéste basne și ca acéstea într-acel moldovenesc létopiseș am văzut și am cetit de pogorârea și ijderenia, adecâtecum ar fi fost dintr-acei tâlhari și furi ce au fost adus Laslăucraiu, acela ce zice, iproci. Ci nu știu cu ce îndrăzneală și cu ce nerușinare, acela ce va fi scris întâi o va fi făcut! Că de o va fi luat din Hronica ungurească, care eu încă nu am văzut, nici de la altul am auzit una ca acéia, iară poate-fi pentru că pururea și nevindecați și ungurii au stătut vrăjmași și pizmași rumânilor, și atâta cât de ar fi putut, ar fi supus pe toți supt jugul lor, cum și pe mai multa parte den câți să află acum în Ardeal i-au supus și i-au făcut ăiobagi cum le zic ei. Săvai că în Ardeal sunt și alți némiși rumâni mulți și Maramurêșul tot. Iară afară dintr-acéia, mare parte și din boierimea lor încă sunt și să trag den rumâni, ce numai stăpânirea acei țări și astăzi fiind calivină și ei slujind la curte s-au calvinit, și așa tot unguri să chiamă: schimbânduși credința ș-au schimbat și numele de rumâni.

Ci dară acela ungur, au ce va fi fost, nu știu, de au băsnuit și au visat ca acélea a zice, să véde că de puțină știință și socoteală au fost. Pentru că de au fost și vrăjmaș, acelui neam de a-l face tot de tâlhari și de furi, nesimțitoriu au fost, nimic ădinî ceia ce-i putea sosi și veni pe urmă chibzuind, adecâte că vor râde toți și vor ocărî răutatea și neștiința lui, băbești basne și nesărate vorbe la cei dupe urmă oameni lăsând în povéste, căruia multe sunt a i să zice împotriva și a-i dovedi minciunile. Ci ca să nu fiu prea lung în vorba acestor balmăjitori, cu atâta fieștecare gânditoriu și cu minte poate cunoaște și să poate domiri, cum aceia ce au zis n-au fost, nici au putut fi, mi să pare.

Întâi că acel împărat al Râmului, la care zice că au mers Laslău-craiu de au cerșut oaste ca să scoată pe tătari și i-au dat acel fel de oameni, când să fie fost, nu-l dovedéște, nice împărat ca acela, carele nici un tâlhariu, nici un fur, nici nici un om rău în toată împărăția lui să nu să omoară și să nu să pedepsească, nu să citéște, nicăieri, nici s-au auzit, nici să aude, nice poate fi, pentru că într-alt chip nimeni într-acea țară n-ar fi trăit și nici o lege, sau vreun obicei au n-ar fi fost, care lucru iaste împotriva firii și a tuturor limbilor.

A doao dar, câtă sumă de ai au împărățit acel împărat, ce au fost așa blestemat, nu bun, căce bunii și direpții au legi puse și nemișcate le țin, ca să poată sta politica și soțiirea omenească, ca nici cei tari și mari să nu asuprească și să calce pe cei mai slabi și mai mici, nici cei mici să nu năpăstuiască și să ocărască pe cei mai mari, nici unul de la altul să răpească și să ia fără de tocmeală și fără de lege. Acum dară zic, câtă sumă de ai au stătut acel împărat, așa ca să se strângă atâta tâlhărime de multă, cât să se facă oaste ca acéia mai fără număr, de să scoată și să gonească mulțime nespusă de tătari, dupe acéste locuri ce le cuprinsése atuncea.

A treia dară, pot tâlharii, și furii și carii asémenea lor sunt să ție și să așaze domnii și stăpâniri, carii cu sutele de ai să stea și să se păzească? Și mai vârtos toți, neales nici unul, tot tâlhari și oameni răi fiind, a căroră mințile și gândul tot la răpiri și la câștiguri le sunt, ce stăpânire pot tocmi? Semnu dară iaste, dupe zisa aceluia, că din răotate și den netocmeală să ține și stă lumea, nu dintr-acélea să strică și să piiarde. Cum și scripturile, și toată ființa, și singure simțirile aceasta adeverează și cunoaște, cum că din neorânduială, den nedreptate și din răotate să strică și să mută împărățiile și toate. Unde dară și alte mai multe sunt a-i dovedi, cum ziși și a-i arăta neștiința acelui carele măcară va

fi fost și zis acéia.

Și și den tătarâi ce el zice, numai că din Ardeal și din Moldova, până la Crâm i-au gonit, unde să află și acum, să poate adeveri, că fără de lucru au grăit; cum și mai nainte vom vedea de acei tătari de unde sunt și cum au venit și la Crâm, unde și până astăzi șad, ci dară să-l lăsăm la gând, cum paremia de arapi iaste. Iară cine va vrea altul, crează, căce a crede adevărul sau minciuna în volniciia omenească iaste.

Însă și moldovenii de poftesc acéia ale aceia povestite, să ție și să crează, cum dintr-aceia ei pogoară, volnici vor fi. Și neamul și ijdereniia lor de la acei tâlhari și furi de vor vrea să-l mărturisească, încă în voie le va fi, doară zicând că au și cevași cale de a mai crede. Și așa, de vréme

ce începăturii pogorării lor can de-acolo încep a-i da cap, zicând adecâte că niște păstori den Maramureș umblând cu dobitoacele lor pen munți, au dat peste o fiară, ce-i zic ei buor, pre carea gonind-o o au trecut munții și așa ieșind în Moldova, au văzut țară frumoasă și de hrană, iproci. Apoi s-au întors la ai lor și spuindu-le de acel loc, s-au adunat mai mulți păstori și de alții, și au venit de au descălecat acolo. Și ca acéstea multe povestesc, carele puteți vedea în létopisețele lor, mai ales ce zic ei de dânșii, măcară că-mi par că multe nu-s adevărate. Căci iată și aici împotriviți grăiește cel ce au scris acel létopiseț (însă nu zic de Uréche), că mai sus zicea că Laslău-craiu au scos pe tătari dintr-însa și apoi o au lăcuit ei, iproci, acum zice că o au găsit pustie păstorii Maramurășului și așa den ei întâi s-au descălecat, iproci.

Însă ce iaste de acélea nu mai cerc, ci numai daca din păstori își fac moldovenii începătura, poate le zice neștine măcară și glumind (iar nu cu adevăr), că can dintr-acéia sunt. Dirept că păstorii necuvântătoarelor dobitoace, de nu toți sunt furi, iară gazde de furi tot sunt, iproci.

Iară noi într-alt chip de ai noștri și de toți câți sunt rumâni, ținem și credem, adeverindu-le den mai aleșii și mai adeveriții bătrâni istorici și de alții mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iară noi, rumânii, suntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Decheval, dupre ce de tot l-au supus și l-au pierdut; și apoi și alalt tot șireagul împăraților așa i-au ținut și i-au lăsat așezați aici și dintracelor rămășiță să trag până astăzi rumânii aceștea.

Însă rumânii înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sunt, și moldovenii, și toți câți și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași mai osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sunt. Ce dară pe aceștea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură.

Nu zic însă că toți, toți câți astăzi să află lăcuiitori întracéste țări, că sunt toți rumâni, că acéia nici au fost, nici iaste, nici nice într-o țară câte putem ști că sunt în emisferiul nostru, ce mai mulți streini și veniți dupe-ntr-alte țări. Însă mai vârtos cei ce să află și până astăzi mai blagorodni și mai de folos neamuri, unii sunt den sârbi, alții den greci, alții den arbănași, alții den frânci, alții dintr-alte limbi. Că și domnii încă mai mulți den streini au stătut, cum și Băsărăbeștii să trag de neam sârbesc și alți domni de alte neamuri, cum în viețile lor să va arăta, încă câți să vor ști den ce rod au fost. Ca acéstea dară neamuri de tot feliul, viind ei aici, și căsătorindu-se, și amestecându-se cu lăcuiitorii pământurilor și așezându-se, fiind dintraceia mai mulți vrédnici și destoinici, rămâind moșténii și numele de a să chiema rumâni.

Așadară mai mulți și aici de aceia sunt și de aceia să văd, că mai de-a firea sunt; că nice unul nu e, mi să pare, din câți mai nainte să văd astăzi și la curte că sunt, a căroră au tată-său, au moșu-său, au stremoșu-său, au tatăl stremoșu-său, au cevași mai în sus, care să nu fie fost au sârbu, au grec, un alt cevași neam strein, au măcar armean, din care, zic, că să trag și rudénii, care și ei încă de cândvași și câtvași neam au fost și bogat, și cinstit încă. Ci dară cum să zice și aici, amestecați cu de altfel de oameni, cum și pen toate țările sunt. Că iată și la Moscu — lasă altele — că mai mulți să trag den fel tătarăsc și leșesc, mulți și de alte féliuri multe decât hireș moscalii sunt, însă de cei mari zic. Tac de turci că-mi pare că nici unul neaoș turc nu e, ci den tot feliul de limbi amestecați și cum sunt aiave tuturor iaste, și încă tuturora turci le zicem, celorlalți tot moscali, și altora iar așa, cum și cestora tot rumâni, câți lăcuiitori și moșnéni să află aici.

Că nici un rod osebit de oameni în véci poate rămânea în lume, nici feliurile limbilor în mii de ani tot acélea neschimbate și nemutate pot sta. Că nimic supt soare iaste stătătoriu, ci toate câte sunt, în curgere și în mutări sunt zidite de vécinica lui Dumnezeu înțelepciune și putere.

Acéstea dară de acești rumâni până aici de unde din 'ceput pogoară cu a multora mărturii s-au zis și s-au dovedit.

Dupre ce au rămas rumânii în dachia moșnéni, cât supt ascultarea împăraților romani au stătut și apoi la ce au mai ajuns

Așa deci rămâind romanii în toată Dachia păzitori și moșténii pen cetăți și pen ținuturi, împărțindu-și pământuri și locuri, având voievozii lor, câtăvași vreme s-au tras așa și au stătut. Însă nici numele lor într-alt feliu să mai mutase și să mai schimbase, să le zică vlahi sau într-alt chip, ci oastea romană când să vorbiia de dinsa, iar cându nu, dachi să chiea; și tot dachi încă multă vreme încoace și de mulți să numiia, pentru că și din dachi și gheti era încă mulți rămași, cum și mai sus s-au zis, că nu s-au putut stinge toți oamenii dintr-o țară, cum nice să poate, ci tot au rămas. Numai ce deodată atuncea proaspătă mutarea-le fiind și necrezându-i, la dregătorii și la altele ale țării nu-i trăgea, nici îi amesteca, pentru ca nu aducându-și aminte de cea dă curând volniciia lor și de stăpânirea lor ce au avut și cum au pierdut să nu să hiclenească și iar să se scoale împotriva romanilor. Cum s-au și mai ispitit de au făcut, numai cât au răsuflat oareceși și soții de ajutor ș-au găsit. Că iată în urma lui Traian împărățind Adrian, oareceși s-au mai ispitit a să răzmiriți, ci curând i-au potolit. Iară mai mult și în zilele lui Antonin celui blând și milostiv, carele, cum scriu istoriile, nici unuia el a face rău nu începea, nici el războiu asupra cuivași n-au rădicat (zicând pururea cuvântul lui Știpion, carele zicea, că mai bine multu va a păzi pe un cetățean și pământean de ai lui sănătos, decât ar ucide o mie de vrăjmași), până când nu alții începea a să hicleni și a să rădica împotriva lui. În zilele acestui Evsevis-împărat, iară aflând dachii vreme și soții găsinđuși pe un neam ce-i zicea alani, s-au sculat spre romani. Ce și acest Antonin, deci, trimițind oaste asupră-le, i-au biruit și i-au zdrobit.

Dupre acéia, deci mai așezându-se, cum s-au zis, multă vréme trăgându-se, supt acea împărăție s-au ținut și au stătut, săvai că hotărât și ales până în ce vremi s-au purtat tot așa și neclățiți s-au aflat ascultători, adevărat nu știu, că nici așa ales scris n-am cetit la alți aii. Măcară și acei dachi, măcară și acei romani, carii apoi de multă vréme prent-atâția ani tot într-un loc trăind și lăcuind, și bine unii cu alții amestecându-se pen rudenie, unul luund fata altuia, altul feciorul altuia, atâta s-au amestecat și s-au unit, cât mai pe urmă împreună tuturor dachi le zicea, până când grecii scriitorii întâi, zic toți, că le-au schimbat numele de le-au zis vlahi. Avem și acest semnu, că atâta să unise acei romani de aici cu acei dachi, cât nu s-au mai despărțit apoi între dânșii nici când s-au rupt den Împărăția Romană și au intrat pentre dânșii alte limbi, ci tot într-una s-au ținut și au rămas și până astăzi.

Însă romanii, carii era tot mai varvari, îi ținea pe dachi, cum și era și să véde, căci când să mâniia și să certa între dânșii, în loc de ocară cum s-ar zice, romanul zicea celora: dac, adecâte "înțelege, varvare". Care cuvând și până acuma să aude de câte vreun rumân de cei bătrâni, la carii au mai rămas doară câte o urmă de acei mai bătrâni, den om în om păzindu-se, carii ca aceștea țin și au și câte un cuvânt de acelea. Că iată, când vor să certe sau să zică în loc de ocară vreunul om ce-l véde moale, căscăund și blestemat, îi zic: dac, care va să semnéze acéia ce zicea pe atuncea.

Iară de unde răsărindu-le acest nume de la Flac voievodul lor, cum s-au zis mai sus, au din ce întâi și de când au început a le zice așa, care și până astăzi și la greci, și la latini, și la alte limbi, și pen toate scrisorile și istoriile să trage și să zice, eu încă ca Carion zic, ce zice în hronica lui, într-a patra-i carte și cu Martin Cromer, ce într-a doaosprezece-i, unde istoréște ijderenia și lucrurile leșilor scrie, că nu știu acéia, nici de unde să-i dea cap nu pot. Poate-fi că nici ei neaflând mai denainte de cinevași istorite, mai bine au tăcut, zicând adevărul fără rușine, că nu știe, decât să mință, făcându-se a ști cele ce nu știe.

Că aceia de fac așa, adecâte de cele ce nu știu și cele ce nu cunosc, zic că cunosc, iaste a trufașilor și a deșertilor, părându-le că mai cu rușine le iaste a zice că nu știu și nu cunosc cel aei ce nu știu și nu iaste adevăr, decât a minți și a zice că cunoaște și știe cel aei ce nu știe. Și nu să domiresc că mult mai mult și mai mare iaste rușine a zice minciuna că știe, decât a zice adevărul că nu știe.

Cari apoi și una, și alta să dovedește. Săvai că și a zice cel ăeî ce știe că nu știe, iaste răotate. Ci de aceasta dară și eu lăsând și de a mai scurma altele, nu-mi mai bat capul; iar cine va vrea a fi și mai grijuliu și mai știut de a afla cap, cerce, ca doară va afla, cetind a altora și a multora cărți foile întorcând.

Însă, dupe acéstea, iată nici un lucru câte sunt supt lună stătătoriu și neschimbat nu poate fi, nici în nenumărații ani pot tot într-același chip sta, ci toate sunt în mutări și în stricăciuni zidite, cum s-au zis și să cunosc. Drept acéia iară zic, toate câte sunt așa fiind, așa hotarăle lor, cari, până nu ajung la acélea, nu-și ia fieștecare cel ce iaste a fi de dânsa. Așa den noianul și preadânca înțelepciunea lui Dumnezeu, mai nainte de véci fiind orânduie, cari noao oamenilor, acélea, cum sunt și cum vin, foarte ascunse și întunérec ne sunt. Ci dară cum zic și filosofii, că toate câte sunt în naștere și în stricăciune stau, adecă una stricându-se și putrezind, alta să naște și să face, cum vedem la toate semințele; și până nu putrezéște una, nu naște alta; și până nu naște alta, nu putrezéște céialaltă. Nici până nu să strică un chip, nu să face alt chip. Deci, pe cum vedem la céste firești, cari iară puterea lui Dumnezeu pren fire le lucrează, adecăte le naște, le créște și le păzéște. Și iară așa înfășurându-se și desfășurându-se de la zidirea lumii, până la sfârșitul ei vor fi.

Așadară și în céle politice pricépem și cunoaștem că nu-s stătătoare nici unele; ce și avuții să pierd și domnii să strică și împărății să mută și să strămută; și toate ca acéstea, unii pierzând, alții găsind, de la unii fugind, la alții nemerind, orbul noroc, cum îi zic și-l zugrăvescu. Și iară una stricându-se și pierind, alta făcându-se și crescând, precum cetim și semnele aiave, vedem toate și cunoaștem, de când iaste lumea câte domnii și crăii, câte monarhii au fost, care din mici începături și necunoscute, la câtă mărire și putere au venit și apoi dintr-atâta de mari, la câtă micșorare și la câtă surpare și stingere au sosit, cât unele nice să mai știu, nici să mai pomenescu.

Altele iară, monarhii mari, groaznice și putérnice s-au pierdut și în cenușa lor arzând s-au îngropat, cum au fost céia a Siriilor, carea 1.300 de ani au stătut; și așa cu Sardanapal, cel dupe urmă monarhu al lor pierind și arzând, s-au stins și la Vavilon au rămas dupe acéia câtvași până când Baltasar, cel duple urmă craiu al Vavilonului, împreună cu dânsul au pierit și de la ei toată monarhia la persi au venit. A persilor iarăși în mărire crescând și lățindu-se, mai mult de 200 de ani au împărățit tot așa monarhi, până când la elini au venit Alexandru cel Mare, feciorul lui Filip, biruind desăvârșit pe Darie Codomanul, cum zice Șleidan, cu carele și monarhia li s-au prăpădit și la dânsul au rămas.

Alexandru dupe acéia monarhu stând, cât de mare și de tare au fost și cât s-au întinsu și alții mulți scriu. Iară și Cfintul Curțius romanul, Plutarh în Viața lui ce istoresc și Diodor Sicheliotul într-a 17 carte a istoriilor lui ce face, destul și pe larg arată.

Deci de la dânșii cineva citind, să poată ști și cunoaște ce și cât au fost, săvai că el însuși puțin au împărățit, deci au murit. Iară alalți apoi domni și voievozi ai lui, măcară că împărțise țărăle de oblăduia ei osebi, iară încăși și ei câtvași și mult încă acea împărăție au mai ținut, până când cea mai putérnică și mai mare decât toate acéstea ăRomaî au răsărit și au venit foarte din mici și slabe începături. Întâi, cum zice și Ioann Șleidan, că den niște păstori întâi și necunoscuți, au ajuns apoi stăpâni lumii toate, cum și alții mulți scriu.

Iar și Tito Livie Padovanul den 'ceput și pe larg istoréște de dânsa. Această dară împărăție atâta s-au înălțat și s-au mărit, cât nu numai de la greci, adecăte de la elini, monarhia au luat, ce și pe alte multe domnii și crăii au supus și au ținut, cum și mai sus s-au zis. Și așa mare și tare au stătut mai mult decât 200 de ani, până când începând și ia a să pleca și împărății între dânșii a să certa și împărăția de la Roma la Vizandia a să muta, unde și Noaoa Roma și Constandinopolis — și numai Țarigrad, sârbii — și împărăteasa tuturor cetăților să chiea și până astăzi să zice. Duple acéia, deci, și toate crăiile și și toate domniile câte era supuse supt acea ună monarhie, au început a să dezbate și a să rumpe dintr-însa fieștecare, iarăși puindu-și domnii lor, craii lor, cum au făcut. Afară dintr-acéia, unii încă nu să îndestulise cu a lor osebite numai, ce și mai la mari s-au întins, unii de la alții luând și ei ca să fie mari. Apoi dupe aceia, deci, și vrăjmașii carii era mai de laturi, au început a călca și a vătăma acea împărăție, până când iară o parte mare de acea monarhie supt jugul turcului supusă iaste și céialaltă parte încă așa a ajunge primejduiaște. Că iată și astăzi vedem (den depărtarea și urgia lui Dumnezeu, ce iaste pe noi, pe creștini, pentru nenumărate păcatele noastre) că, supun și iau multă parte și de acéia.

Aceasta întâi întâmplându-se a o face părțile Apusului, adecă de a să despărți de acea monarhie, că mutându-se împărăția cum s-au zis, la Vizandio, unde Constandin cel Mare au făcut cetatea, dupe moartea lui la feciori trei împărăția împărțindu-se, puțină procopseală a fi de dânsa au început. Așa deci, gâlcevile dintr-un împărat într-altul adăogându-se și fieștecare mai mare vrând să fie, unul într-o parte, altul într-alta trăgându-se și pizmuindu-se, atuncea dară mai pe urmă aflându-și vrême, fieștecarele au început, cum s-au zis, a să face stăpânu osebi și din sineși poruncitoriu. Că italienii, adecăte frâncii, cum le zicem noi acum de la vreme, necum de împărații ce era la Țarigrad mai asculta, ci încă nici acolo în Italia împărat, de la Valentian al treilea încoace, carele acela cel duple urmă împărat samoderjeț Apusului au fost până la Carol, ce-i zic cel Mare, feciorul lui Pipinie, craiului de Franța, carele cu dreptul duple bunătate-i, înțelepciune-i și vrednicie-i ce au avut, cum istoriile arată faptele lui, vrédnic au fost, mare să-i zică și împărat să fie. De carele încă zic toți de ar fi mai trăit el, ar fi scos toată creștinătatea de supt jugul și robia păgânătății turcești și ar fi răscumpărat duple dânsii sângele cât au vărsat acei tirani, creștinescu. Ci poate-fi că pentru nespuse păcate și neplătite încă ale creștinilor diréptatea lui Dumnezeu, atuncea acéia n-au lăsat a să face. Dirept acéia nici pe acel Carol a mai trăi au vrut. Însă și acesta măcară că împărat a fi l-au priimit, căce îi și supusése. Iară Italia n-au mai fost scaunul împărătescu, ci în Țara Nemțască, cum înainte să arată. Nici mai pre urmă n-au priimit să aibă, adecăte un samoderjet, să fie, ci fieștecarele, cum am zis, să fie singur mare și stăpân au poftit care-i mai pe urmă au și făcut. Că iată și astăzi într-aceia Italie să află nu o stăpânire numai, ci mai multe de șapte-opt cu republicele ce le zic (adecăte otcârmuire de obște), cum iaste Veneția, Ghenova. Și Florența au fost până într-o vrême, apoi o au supus unul dintru dânsii nu prea de multă vrême, carele era mai bogat și mai cu rudenie, de-l chiema Cozma de Mediți, și s-au făcut domnu, singur stăpânitoriu, dându-i încă papa și titulaș, de-i zic ei acum gran duca de Florența, dentr-al căruia neam tot unul duple altul trăgându-se și până astăzi iaste domnu.

Însă peste toți, cap într-aceia Italie cu stăpânire iaste papa, carele nu numai la ale biséricii și la clirici iaste mai mare și să amestecă, ci și la cele mirenești și la stăpâniri, ca acélea multe crăiaște; și mai vârtos, de când s-au despicat și s-au despărțit de bisérica Răsăritului și de pravoslavnicile dogme, de atuncea nu numai ca un patriarh, ci mai mare întru rânduiala ȧercovnicilor, au priimit, ce și în biserică și în politia duală ȧercovnicilor, au priimit, ce și în biserică și în politia mirénească monarh să fie.

Care aceasta iaste cea mai mare și mai întâi pricina stricăciunii și surpării monarhiei romane, lăsându-se și zmulgându-se den împărăția de la Țarigrad, care acolo scaunul Costandin cel Mare mutase de la véchea Romă, chiemandu-l Nooa Roma. Și credință cu înnoite dogme decât bisérica cea bătrână și adevărată a Răsăritului, și împărați osebi au început a-și numei, blagoslovindu-i sfinția-sa papa. Și le-au dat și tituluș de ei, a să zice și a să scrie: împărații romanilor și pururea avgusti. Iară împărații Țarigradului să se zică: ai Răsăritului împărați și și ai grecilor, și așa și istoriile lor îi scriu și-i zic.

Aceștea dară împărați căroră papa, cum s-au zis, le-au dat titulușul de a să chiema împărați ai Apusului, iară de la Carol cel Mare au început, în Țara Nemțască i s-au aflat locul de a fi. Că în Italia, la Roma șezând, cum s-au zis, iaste cap domnilor și câțvași ținut ține papa și apoi că nici ar fi putut fi atâta de mare papa, cum iaste, de ar fi fost împărat acolo. Și alții câțvași duci și feliuri de feliuri de stăpâniri sunt, care a le istori toate acum nici a mea vorbă iaste, nici prea lungu într-acéstea îmi trebuie să fiu, ci numai și aceasta încă o ziși, pentru ca pe scurtu să cunoaștem cine au fost mai mult și mai întâi pricina micșorării și stricării monarhiei romane.

Dupe acéia deci, s-au osebit spaniolii, franțozii, némții și în scurt toate alalalte țări și părți ale Apusului, craii lor puindu-și și domni și alte răspublice făcându-se, adecăte mai de obște lucrurile lor otcârmuindu-și, nu unul numai samoderjeț să poruncească. Care acéstea cui iaste poftă mai pe deplin și mai pe larg a le ști, și alte cărți vază, iară și a lui Filip Colverie gheograful și pe Gulielmu Blaut în Theatrum orbis terrarum ce au făcut, adecăte în Privélistea încungiurării tot pământului caute.

Însă toți aceștea ale biséricii, cum zic ei, ai Apusului dogme au apucat și să zic că sunt catolici. Căroră ai noștri luund de la greci, pentru ca să se înțeleagă mai bine ce sunt, le zic papistași, adecăte mai mult cred într-ale papei, decât într-ale adevărului, zicând și aceasta (carii mai multe alalte greșeli ale lor le tac), că papa niciodată nu greșăște. Pentru care papă, luteranii și calivinii carii s-au rupt dintrînșii, au mari prigoane și întrebări; și nu puține și cu ai

noștri, vrând el însuși să se facă cap bisericii și mai mare decât toți patriarșii și arhierii și în legare, și în dezlegare, și doară ca un Dumnezeu și să se arate. Care aceasta îmi pare că decât toate alalte turbură mai mult biserică și să pricineste toată gâlceava și cêrtele între biserici și între limbile creștine mai depărtate, de neunirea lor. Ci dea seama înaintea lui Dumnezeu, care iaste pricina atâtu rău și atâtea pierzări și va da după nemișcatul cuvânt al spășitorului Hristos, carele la Matthei, cap. 18, zice: "Vai lumii de scandile, că de nevoi iaste a veni scandile; însă vai omului aceluia pentru care vin scandilele".

Așadară despre aceștea Împărăția Țarigradului mai micșorându-se și mai îngustându-se, au început sarachinénii, de unde să trag și turcii, părțile Răsăritului a le turbura, și a le strica, și mai pe urmă și a le lua, întinzându-se și atât, cât și acea parte mare cu împărăție cu tot, o au supus și o au luat, cum și astăzi vedem. Și nu numai acéia, ce și alte multe crăii și domnii, carei pârându-le că să osebescu cu a lor volnicie, ca și ei stăpâni să se facă singuri, au căzut în mai mare robie și jug, neaducându-și aminte și socotind alte

pilde nenumărate și din toate zilele ce înaintea ochilor ne stau, cum vin și la ce pogoară cei ce unii într-o parte, alții într-alta trag lucrurile și puterea lor și de nu de acélea să învață, măcară să-și fie adus aminte și de cuvântul cel nesmintit și nedeșert al domnului Hristos, ce zice prin Matthei, cap. 11: "Că toată împărăția împărțindu-se întru sine, să pustiaște; și toată cetatea, au casa împărțită între dânsa, nu va sta".

Precum chiar vedem că așa făcând și acea mare monarhie romană au căzut și s-au pierdut.

Și iată dintr-însa mare parte turcii o au supus și o stăpânesc, nepăzind încă nici céle dreptăți și faceri de bine, care mai denainte vrême de mai-marii lor și de bunii de evlavie-i și de milostivii împărați puse în legi era și neclătită să păziia. Cum zice și papa Leon în orația ce au făcut de rugăciune către Atila, când venia și spre Roma cu mare putere — dupe ce stricase și luase multe și alte locuri, și Italia — ieșindu-i înainte departe de Roma, cu tot clirosul bisericii și cu toți cei bătrâni, carii mai era atunce sfatul Romei și-l ruga să nu-i calce, să nu-i strice și să nu-i piarză. Zicea dară acel sfânt om Leon-papa, cum scrie și Nicolae Olah în Atila: "Mare oarecând (nebiruite craiule) a romanilor celor biruitori toată lumea era slava, când biruiților da iertăciune și când pre cei ce să ruga în credință și în prietășug îi primiia, obicinuind biruința cu miloserdia să o stimpere, cu cari lucruri și fapte împărăția și avuția adăogea. Veste deci și slava numelui lor nemoartă o făcea și acéștea până când să păziia și obicina le purta, ale romanilor era meșteșugurile, obiceiurile și înțelepciunile. Iară deaca s-au mutat într-alt felu chipurile lucrurilor, céia ce de la noi au răpit, acéia ție, craiule Atilo, acum norocul Ț-au dat, iproci."

Ca acéștea și mai multe zicându-i acel Leon papă, unde dară, iată cum și altele toate alalte stăpâniri și iaste? Căci când iaste să se mute, nebunindu-i Dumnezeu cum și prorocul David în Psalm zice: "Nebunăște Dumnezeu norodul pre carele va să-l piarză", iproci. Poate-fi dară că și aceia ajungând vârful mărilor și vrând să se plăce și să se piarză din céle vrédnice și bune fapte ce făcea, când să urce și să adăogea strămutându-le, în blestămăție și în réle au ajuns și s-au mutat așa.

Însă iaste a să mai ști, că toate lucrurile câte sunt în lume, au și aceste trei stepene după ce să fac, adecăte urcarea, starea și pogorârea, au cum le zic alții adaogerea, starea și plecarea. Deci dară nici un lucru nu iaste carele să nu dea pentru-acéștea, ci numai unele mai în grab, altele mai târziu le trec; iară tot la un steajăr să adună și să strâng în cea de apoi, adecăte în stricăciune și în pierzare dezlegându-se. Deci dară așa toate fiind, iată și domniilor, crăiilor, împărățiilor, avuțiilor, mărilor și tuturor celorlalte câte sunt, așa să întâmplă și le vin. Ci numai celor dirépte, celor blânde și celor mai cu înțelepciune le rămâne laudă, fericire de bună pomenire și pildă folositoare celor buni și înțelepți după urmă și canoane cu carii mai mult și mai slăvit pot sta și să pot otcârmui. Și de li să întâmplă și surpare, și cădere, înțelepții nu le dau atâta vină și pricină cu sudalme, căci au sosit la acéia, adecă să zică, că de nechibzuială și nebuniia lor au venit. Ci numai socotescu că așa zidite și făcute în lume sunt, ca și iale să-și ia coneu, cum zice și Virghilie poet, în cartea a patra Eneidos de Troada când de elini s-au prăpădit și s-au stins, crăind acolo și alții și neamul lui Priam, mai mult de 2.000 de ani, cum zice tâlcuitoriul acestui Virghilie, Maun Honoratul.

Deci acela alta n-au mai hulit, căci așa au sosit acea crăie, ci numai că așa au fost în orânduiala lui Dumnezeu, zice: și așa aduce vremile să se săvârșască. Iar celor réle stăpâniri și crude și tirane și ca de acest felu stăpânitorii ocară,

blestem, sudalme și rea pomenire rămân; și răii de la acéle réle iau pildă, pentru ca mai curând să se strice și să se piarză, nimic alta fără acéia rămânându-le pe urmă și să piarde pomana lui cu sunet, Psalm 9 și Psalm...: "și am trecut și nici s-au aflat locul lui" — cântă.

Știu însă că nu lipsesc în lume și de aceia de care nu zic: dară au nu și cei buni și înțelepți ce sunt, nu mor? Au nu cad și să surpă și ei, ca și celor ce le zic și sunt și răi, și nebuni? Ci acestora răspunsul și céle ce den toate zilele ce să văd întâmplări iaste, și toate scripturile câte sunt și sfinte, și de célélalte, înainte le strigă și le arată, câtă iaste osebirea traiului și viața unui bun, de a unui rău și a unui înțelept de a unui nebun! Săvai că Aristotel în cartea a șasea ce face cătră fiu-său Nicomah, de obicine zice: că ce iaste rău iaste și nebun, și ce iaste nebun iaste și rău. Însă aicea nu înțelege filosoful de nebunii cei ce umblă cu oaste, cu pietri și sunt de legat, că aceia de a fi așa, vine dintraltă pricină, adecâte au den drăcit, au den melanholie, care firescu lucru iaste — ci de cei ce sunt răi oameni și cruzi, carii cunosc și binele, și răul ce iaste, ci lasă binele și fac răul. Ci de aceia grăiaște și zice, că ce iaste rău iaste și nebun, căci că de n-ar fi nebun, n-ar face rău, iproci. Și pentru că făcând răul, vine deci mai pe urmă la cele ce mai sus s-au zis, și încă la mai multe rele și nenorociri, având și de la Dumnezeu voie și volnicie să nu fie așa rău și nebun cum să face.

Că adevărat iaste céia ce zic toți înțelepții, că cum iaste soarele de întunérec, așa iaste deosebită și viața înțeleptului de a nebunului, cea în lumină, cea ăinî întunérec umblând, cum și alții mulți scriu. Iară și pe Solomon vedeți la Pilde și pen toate cărțile lui, ce iaste viața unui nebun și a unui înțelept. Cum și în cap. 11, Eclisiasticul zice: "ochii înțeleptului în capul lui, iară nebunul întru întunérec umblă".

Până aici dară și de acéstea den istorie neieșind, nu fără folos mi să pare și în zadar celor cunoscători că am făcut.

Dupre acéstea dară, cu voievozii lor și otcârmuitoarii lor, ce de la Roma să trimitea, stând și purtându-se multă vreme supt acea stăpânire, au fost și s-au ținut, tot de la împărății romani spânzurând și curând punerea și scoaterea domnilor lor și de acolo toată chiverniseala lor pogorâia. Până când (iată cum s-au zis, că nici un lucru în lume stătătoriu nu e nici aceia în véci așa au putut sta) au început despre Răsărit a pogorî limbi noao și a impresura și cu sila a descăleca părți de-ale Apusului. Adecâte cum zic, den Asia, partea cea mai mare a pământului, în Evropa viind, în patru părți dară gheografii cești mai noi împărășind tot pământul, adecâte în Asia, în Africa și în Evropa și în America; și cea decât toate mai mare parte, cum s-au zis, iaste Asia. De acolo dară pornindu-se, au venit mulțime de oameni de au lăcuit cestealte părți. Însă cei mai aleși și ostași au fost gotii, vandalii, slovénii, hunii și ca aceștea; carii viind, cum s-au zis, și cuprinzând aceste părți și mai toată Evropa, au lăcuit într-însele. Săvai că nu fără multă și nespusă vărsare de sânge și omorări necrezute, nice fără de dése, groaznice și grele războaie. Pentru că Împărăția Romană împotriva lor trimitea mari oști și aleși voievozi și și înșiși împărății mergea de să bătea cu aceia. Ci învârstat norocul izbânderelor veniia, că, când unii, când alții biruia. Câteodată iarăși și pace între dânșii făcea și mai pe urmă le lăsa une locuri cum le-au cuprins și le-au luat să le ție și să le moștenească.

A căroră lucruri și cum s-au purtat, și cum au descălecat, și cine întâi capete și voievozi le-au fost acelor limbi, și de unde au izvorât acele neamuri, și care dupe care au venit, și cine cât au biruit nefiind povéstea și treaba mea acum acéia și pentru ca să nu fie istoria aceasta de mine atâta de lungită, cât doară și cetind unora să se urască, iată acélea le trec și le las.

Iar cui iaste poftă și drag a le ști, citească pe Antonie Bonfinie în decada dentâi, în cartea a dooa; pe Flavie Blondu în decada lui cea dentâi, în cartea dentâi; pe Procopie în istoria lui ce face pentru războiul gotic; pe Carion în Hronica lui, în cartea a treia în viața lui Dechie-împărat; pre Martin Cromer în cartea lui cea dintâi ce face de ijderenia lésilor; pe Calimah la începătura cârticélei ce-i zice: *Experiendis Atila* și pe alți nenumărați istorici ce scriu și pe largu de goti, și de vandali, și de slóveni, și de alții. Pe carii măcară că în tot feliul împărății romani și în tot chipul au nevoit a-i scoate du pren biruințele lor, și și cu mare putere și alți împărăți și i-au biruit de multe ori. Iară și Claudie-împărat; zice Blond, cum arată dintr-o poslanie a celui Claudie ce scriia cătră Nunie Broc, păzitoriul și otcârmuitoriul Ilirii cum că trei sute de mie de goti au tăiat și 2.000 de corăbii ale lor au înecat.

Cartea așa scriia: "Claudie-împărat lui Bloc, sănătate. Stins-am 300.000 de goti, 2.000 de corăbii le-am înecat; învâlitate sunt gârlele de paveze, de sabii și de sulițe toate marginile gârlelor acoperite sunt. Câmpii de trupuri pline

sunt, nici un drum curat iaste. Marea cetate Cartago pustie iaste. Și catâr i și catâre atâta am luat, cât nici un ostaș nu e să nu ducă câte doao și câte trei. Și măcară de n-ar fi pășit respublica romană de Galien atâtea, măcară de n-ar fi adus treizeci de tirani stricători, că păzindu-se ostașii carii feliuri de războaie au rădicat și de ar fi fost legheoanele păzite, cari Galien, răul izbânditoriu le-au ucis, cât adaos ar fi respublicii? Cu a noastră însă grijă și osârdie au fost bătaia de la Misii și multe războaie au fost la Martinopoli, mulți de furtună au pierit, mai mulți crai prinși și prinse a multor feliuri de neamuri blagorodnele fămei. Plinitu-s-au biruințele romane de robi varvari și lăcuiitori din goti. Nici nici o țară n-au fost carea rob de a-l ținea, ca în izbândă să nu aibă got, iproci."

Așadară de acei goti ce atunce pășise Claudie-împărat scriia: însă nici cu acéia, nici altele ca acélea și de nu așa mari biruințe, iară tot i-au mai biruit și alți împărați tot nu i-au putut stârpi, nici goni de tot, ci tot au rămas mulți (că fără de număr era). Și până în cea de apoi, au rămas ei stăpânitori multor țări în Evropa, cum și până astăzi câtevasi neamuri de oameni dintr-înșii să trag, mai ales sfeții și dani, cum zic, și cum mai sus am semnat puțin.

Dirept aceasta dară acele limbi și neamuri călcând, cum s-au zis, și împresurând acéste părți și cu acest prăle, unii carii era mai de demult supuși romanilor, încă găsind vrême, să trăgea și să dezbătea de cătră romani, pre carii nu i-au mai putut apoi supune. Căce că în multe părți și tot cu gréle și mari oști nu putea mai ajunge; și încă căci că și de multe ori și voievozii și hatmanii ce trimitea cu oști împotriva vrăjmașilor lor să hiclinia și ostașii în partea lor trăgându-i, au ei împărați să puna, au pre alții carii vrea ei împărat rădica. Și așa cătră cel ce era, să pornia, unde și acéste între dânșii certe și vrăjbi mai mult i-au surpat și i-au răsipit.

Acéstea dară și ca acéstea purtându-se și lucrându-se, cum s-au și mai zis, și Împărăția Romană plecându-se și micșorându-se, iată fieștecarele bine și traiul său osebi au început a-și căuta și a-și goni. Așadară și acei rumâni dachi ce era aici și al lor traiu și stare își cerca, și cât au putut a să ținea au nevoit, moșteni vechi și întemeiați acestor pământuri socotindu-se că sunt; pentru că prin sute de ani trecuse și să rădăcinase în toată Dachia lăcuind și șezând.

Așadară aceștea domnii și voievozii lor avându-i și legi bune ținind și păzindu-le, și încă și buni ostași fiind, și țara lor osebi au început a-și păzi hotarâle lor mai tare a le ținea, nimănui nici ei vrând atâta a să mai supune. Ci cine asupra lor venia și ei împotriva acelor sta, și atâta cât mulți să îngrozia de dânșii; și mai vârtos vecinii lor, carii venise apoi dupe romani de cuprinsese acéle locuri, cum s-au mai zis. Și necum să-i mai bântuiască să ispitia, ci în prieteșugul lor îi chiema și cu dânșii să lega ca oricând ei vrea să margă asupra altorcuivași, au când alții asupra lor vrea veni, ei ajutor să le dea și cu prieteșug să se afle. Așa și ceștea, când vrea cére că acéiași cére de la aceia gata să se afle și să le dea, dupe buna vecinătate și legătura ce făcea cu ei. Și într-acesta chip încă multă seamă de ani s-au purtat și s-au ținut, nici grijă lor de alte domnii și crăii măcară era, căce multă și puternică oaste avea, și încă că toți ostași buni era și nici de împărații Țarigradului să temea, măcară că încă pentr-acéle vremi tot tari și puternici era. Ci încă și cu ei s-au bătut, împotriva-le stând. Și ajutoare le-au dat, când au trebuit, împotriva vrăjmașilor lor și a turcilor, când au început a tréce încoace marea și a le lua locuri și a le mai îngusta împărăția și den Elada precum mai înainte voi arăta.

Însă nu puțină mirare iaste la toți câți scriu de aceasta nici la câți bine vor socoti de acești rumâni, cum s-au ținut și au stătut până astăzi așa, păzindu-și și limba — și cum au putut și pot și pământurile acéstea lăcuiesc?! Care acéstea la puține limbi și neamuri să véde. Și mai vârtos atâtea roduri de oameni, streine și varvare, preste dânșii au dat și au stricat, cari peste alții așa dând, nici numele, nici alt nimic nu să mai știe, nici să mai pomenéște de aceia, cum iată și mai sus am zis. Iarăși aiave să véde și să créde că împresurând gotii, vandalii, slovénii, hunii și alții ca aceștea și călcând și descălecând mare parte a ăEîvropei și pe aici au trecut, au luat, au stricat și au și supus hunii acéste țări, cum va vedea mai înainte. Iară ei tot au stătut și s-au ținut cum sunt.

Că iată, în Țara Ungurească, unde-i zicem de Sus, în toată Țara Sârbească, carea înțeleg împreună și pe bolgari, și pe boșnégi, și pe toți ca de acest feliu, carii să trag de cei slovénii, ce am zis mai sus, că au venit de au coprinsu și au lăcuit acéle țări, în cari și până astăzi șed și să vâd — și Țara Horvățască, și Sfeția și Dania și altele prea multe încă ca acelea cari de acele neamuri sânt descălecate, unde zicem dară: au pustii și fără de nimeni într-însele au fost, când au venit acéle limbi? Ci acéia nu să poate zice, căce că bine știm, den istorii și den adevărul lucrului, că încă foarte pline de oameni și bogate au fost, biruințe ale romanilor; ce numai vrémea lungă mutând lucrurile și strămutând

oamenii, de la aceia dentâi au venit la ceilalți, la carii până astăzi vedem că sunt. Zicem dară acum: dară ceilalți lăcuiitori ce au fost mai nainte, unde sunt? Carii nici să mai știu, nici să mai pomenescu, nici măcar cevași dentr-înșii să mai numeiesc; sau ce limbă vor fi avut să mai știe? Și de va fi fost rămas cinevași, încă atâta s-au amestecat în cei mai de pe urmă lăcuiitori, cât îngropați de tot sunt, de nu să vede nimic de dânșii, nicăiri.

Iară ceștea rumâni, oricum și cum pentr-atâtea călcări, zdrobiri și nespuse rele ce i-au trecut și i-au călcat, tot iată până astăzi, cum s-au zis, că tot încă de nu să află atâta fericiți și slobozi de tot, iar încă și domnie, stăpâniri și limba acéia a romanilor, tot stă și să ține (săvai stricată, cum și alte limbi toate ale lor céle neaoșă și de moșie-și le-au stricat). Însă destul că tot urme de a să cunoaște și a să ști bine de unde sunt, le-au rămas și au. Care aceasta bine socotindu-se, aiave iaste, că nu fără a lui Dumnezeu providenție iaste, nici fără de a sa minune nu iaste, însă drept ce el singur știe. La aceasta și Bonfinie uitându-se într-a treia decadă a lui, cartea 9, zice duple altele multe și acéstea: "Măcară că feliuri de feliuri varvarii năvăli și prăzi în Dachia, al norodului roman ținut și a ghetilor țară, împreună și cu panonii făcea, însă pe lăcuiitori și pe legheoanele romane, carii de curând era adaose acolo, nu le-au putut piiarde, măcar încă între varvari cufundați era. Iară limba romană încă la ei tot miroséște și nicicum de tot nu o părăsesc. Și așa să véde că lupta și să certa nu pentru viață, cât pentru paza și starea limbii. Că cine dară iaste carele nu foarte să se mire încă de atâtea dése întăriri și prăzi ale sarmaților, gotilor, așijderea ale hunilor, vandalilor și ale gepidilor, cari făcea în Dachia și ale ghermanilor (cărora némți le zicem acum) și ale longobardilor, de vom socoti bine răutăți și stricăciuni?! Și încă până acum între acești dachi și gheti urmele limbii romane să păzescu, cărora acum pentru știința bine a săgeta, valahi le zicem. Aicea dară, pentratâtea timpî sângele Corvin ascuns era. În cea de apoi însă, în satul Corvinu au odrăslit; nici aceasta cu adevărat fără de mare a lui Dumnezeu lucrare nu iaste, că din fericirile Corvinilor, pentr-atâtea ani norodul roman de varvari și acum aceșteași voievozi creștineasca republicană și acéstea ținuturi den reaoa și păgâneasca robie să izbăvească." Acéstea sunt zisele și laudele și mai multe ale lui Bonfinie de acești rumâni.

Însă acest Corvinu, ce pomenéște aici, iaste tatăl lui Mateiaș-craiu, carele mare om au fost, și mari lucruri au făcut, și mari războaie cu turcii au bătut și el, și fiu-său, precum mai nainte unde le va veni rândul, cât să va putea și de dânșii vom zice. Carele de neam rumânesc să trage, cum și acest Bonfinie de începutul lor frumos istoréște și alții toți istoricii așa adeverează.

Într-acesta chip dară, cum s-au zis mai sus, multă vreme rumânii purtându-se și aflându-se au stăut. Însă nu nice mai pe urmă puține gréle și réle au ajuns și i-au întimpinat, că iată și hunii viind și cuprinzând acéste părți și alte multe au călcat, mai vârtos Țara Ungurească de Sus, cum am zis, carea o au și ținut și într-însa au descălecat și o au lăcuit, den carii și până astăzi să trag ungurii. Și pre această Dachie o au supus, cum Atila și în titulușul lui îi pune. Săvai că apoi cu vréme iară de supt mâna lor au ieșit, cum vom vedea.

Însă de acești huni numai (lăsând alte limbi, cum au zis și pe alalți varvari ce i-am pomenit mai nainte) îmi iaste a zice și a scrie cevași, cum au pogorât, și de unde au pogorât întâiu și cum s-au așezat în Țara Ungurească de Sus, și câte locuri au mai călcat și au cuprins, și când s-au creștinat, întâi idololatri fiind ca toți alalți, afară din ovrei. Și nu pentru alta aceasta o fac, ci numai căci în vecinătate ne sunt și căci cu dânșii mare amestecare rumânii au avut. Și în céste mai duple urmă vremi cu dânșii s-au ținut ceștea. Și în cea de apoi, că cu ajutoriul lor mai multu și țărâle acéstea deacă s-au osebit de Ardeal (adecâte Țara Muntenească și a Moldovei), s-au descălecat și s-au luptat cu vrăjmașii lor, și mai vârtos cu turcii. Și mai nainte și mai încoace mult, pe urmă spate și ajutoriu le-au fost, măcară că și ceștea ungurilor, ca un zid bun și tare înaintea turcilor le-au fost și nu de stricăciune, de să va socoti bine, și cu dreptate, mai niciodată, ci încă de mare folos, mai vârtos cestor ce în Ardeal au rămas șezători și lăcuiitori.

Scrie-voiu dară și de ei, cum am zis, cevași, de la istoricii lor luund, carii den 'ceput și dadinsul ale lor lucruri și fapte au scris. Însă cât voiu putea mai pe scurt, pentru că iarăși, cui va plăcea, la aceiași istorici va putea vedea mai multe și mai pe larg: ce și de aceia au fost întâi și apoi la ce au pogorât și în cea dupe urmă până astăzi ce să vâd, la ce au rămas?

Hunii, s-au cum le zic alții unii, den cari ungurii să trag și sunt și până astăzi, de unde au pogorât și cum au descălecat Țara Ungurească; și ce voievozi întâi au venit cu dânșii

Véde-se dară, cum toți istoricii într-aceasta unindu-se, adeverează că hunii sânt schithi, adecă tătari. Însă den care parte a Schithiei au pogorât a descăleca părți, între dânșii, iaste osebită părere; pentru că unii zic că sunt veniți din Schithia cea mare a Asii, alții zic că sunt din Schithia ce stă cătră amiazănoapte, căriia îi zic și acum Iugra, carea astăzi supusă iaste supt Împărăția Moscului. Dentr-acela dară loc, zic, să fie pornit într-acoace a veni, trecând balta Meotidii (de carea și mai sus am pomenit, care să face la Crâm can despre amiazănoapte den apa Donului și din Marea Neagră) și întâi acele locuri dentr-acolo au coprinsu. Apoi pe-ncet tot mai lățindu-se și loc mai bun și mai bios căutându-și, și cercându-și de a descăleca și a lăcui, au ajuns și pre aceste pământuri, și trecând și munții, au cuprins și toată Panonia, carea, cum zice Cloverie gheograful, aceasta iaste, ce să cuprindă astăzi: Carniola, Croația (adecă Țara Horvățească), Marchia Vidorilor, Carintia, Stiria, mai marea parte a Austrii, jumătate de Țara Ungurească de Sus, Slavonia, Bosna și o parte de Țara Sârbească.

Deci dară hunii, adecăte schithii aceia, cărora acum și unguri le zicem, coprinzând și acea Panonie și mai multe țări, altele mai pe urmă luund, s-au așezat. Însă de au pogorât întâi den Asia, au de la Iugra acei schithi, cum s-au zis oarece mai sus, noao atâta de dânșii a cerca nu e.

Săvai că care iaste și adevărul, cu nevoie să va cunoaște, căci că mulți scriu și nevoiesc a dovedi că-s den Asia. Mai mulți iarși scriu și zic că de la Iugra. Însă nici iaste dogmă a biséricii carea, cum vom vrea, să nu o crédem, ci poate neștine créde aceasta, unde i să va părea că să alcătuiescu mai bine istoricii. Însă cine pofteste și aceasta a o vântura și a o alége mai bine, citească pe Bonfinie în decada dintâi, în cartea a dooa, unde face de începutul lor, și pe Lorent Topeltin în cărticeaoa lui, ce scrie de ijderenia ungurilor și pe alții mai mulți, pe carii și cest Topeltin acoleași la începătura capului ce scrie de unguri îi pomenéște și semnează locurile unde scriu acei istorici.

Mulți dovedesc și cu aceasta, cum de la acea Iugră sunt; că viind oameni de aceia și grăind multe cuvinte zic că se potrivescu cu ale acestor unguri, numai mai stricate și mai varvare li să pare acele cuvinte, măcară că nu știm carii mai firești limba își vorbéște: ceștea ce prin céste părți lăcuiescu, carii s-au amestecat cu alte multe feliuri de limbi, au ceia, căci tot în locul lor acolo să află. Însă orice va fi de aceasta nu știu. Iar cum mult mai varvari sunt acei de acolo, adevărat iaste și pentru starea și tăria locului aceluia, pentru că departe sunt de oamenii cei politici și mai iscusiti. Unde dară, precum sunt aceia, așa și limba mai vârtoasă și mai varvară le va fi.

Auzit-am și eu cu urechile mele de dumnealui Gheorghie Brancovici din Ardeal, om de cinste și cu cunoștință și și iubitoriu de a ști multe, povestind cum mergând la Mosc împreună cu frate-său Sava Brancovici, mitropolitul Ardealului, om și acela destul învățat, înțelept și temătoriu de Dumnezeu, pre carele îl trimisese Racoț Gheorghie cel tânăr la împăratul moschicescu, cu solie, la anul de la Hristos 1668. Acolo dară mergând și la împărăție viind, de acei schithi de la Iugra, într-adâns au mers la dânșii, ca să vază acéia ce să auziia, cu limba că să potrivesc în multe cu ceștea unguri, iaste adevărat cevași, au ba. Și așa cu dânșii împreunându-se și vorbind ungurește, zicea că adevărat iaste, că multe cuvinte asemenea era cu ale cestora, numai groase și mai mojicoase, cum s-au zis. Unde dară și acel vrednic bărbat zicea că de a crede iaste, cum de la acea Iugră, acei schithi să fie izvorât și să fie venit.

Săvai că nu lipsescu unii a zice că aceasta și de la unii schithi ce au venit den Asia, au auzit că s-au văzut, când au venit un sol schith la turci, încă la un sultan Murat, la Țarigrad fiind. Și pe acéle vremi întâmplându-se și un sol de la Rodolful, împăratul nemțescu, acolo, au poftit acel schith, adecăte tătar, ca să se împreune cu dânsul. Și așa împreunându-se între vorbe, zic cum să fie zis acel sol schithu, că ungurii de la dânșii să trag. Și ca acélea alte multe povestescu, cum și Topeltin tot într-același loc ce am semnat mai sus, scrie și aceasta că Zamoschi istoricul den auz o istoréște și o zice. Însă mie, den om de credință și de cinste, și aceasta și altele ca aceasta auzind și mai proaspete încă fiind, îmi iaste mai mult a créde decât céle ce să citescu prea vechi și sunt în păreri, încă și acélea nu hotărât azicî adevărul. Ci dară și de știința acestui lucru de unde pogoară, încă iaste destul cât s-au zis.

Acești dară schithi pogorând dintr-acéle părți, cum s-au zis, supt șase voievozi au fost (au mai bine să le zicem sultani, cum zicem acum tătarilor, ca pentru să se înțeleagă mai bine povéstea). Sculându-se dară acéle capete ale lor, împărățind romanilor Valent, când era cursul anilor de la nașterea domnului Hristos 373, și aducând oaste, zice Bonfinie în locul ce s-au semnat mai sus, în cartea-i a dooa, în decada dintâi: dentr-o sută și optzeci de neamuri, s-au făcut până la un meleon și optzeci de mie de oameni.

Aceștea deci luundu-și și muierile, și copiii, și dobitoacele, și tot ce avea în moșiia lor, și sculându-se a-și căuta locuri de așezământ au început, mai bun, mai larg și mai de hrană loc decât al lor și a găsi și a-și agonisi, pentru că al lor foarte cu nămară de a să hrăni era și strimt. Așa deci, viind, cum am zis, pre alte multe neamuri bătând, ce era pre lângă apa Donului și trecând și acea apă și apoi au trecut și în céste părți, întâi balta Meotidii pe la Crâm și pe acolo călcând, pe cine au aflat, și de acolo mai încoace viind, până și la Panonia au ajuns, unde le-au și mai plăcut locul și cuprinzând-o, pe longobardii carii ei o ținea atuncea, cum zice Reție, au bătut și au gonit. Și pe gotii, carii era vecini pe acolo și pe alte limbi ce ei ținea împrejur și stăpâniia acele locuri, cu câtevași războaie biruindu-i, i-au gonit duple acéle pământuri. Și nu numai pre aceia, ci și pe alții mulți, câți împotriva lor să punea a le sta și a zăticni; dincotro vrea să meargă, pre toți i-au bătut cu mari biruințe, unde toți să îngrozii de ei, căci și mulțime nesupusă era de dânșii și foarte ostași și viteji mari era, moartea ca viața socotind-o, nici de ia sfîindu-se, ca cum nici ar fi fost, pre lângă izbândă și dobândă ce căuta, zice Bonfinie. Și nu numai căci izbândiia ei, să temea alalți de dânșii, ci căci prea cruzi și nemilostivi varvari era, foarte să îngrozii. Că, pe unde și mergea, cu foc, cu her stîngea tot și prin multe locuri nici un suflet de nimic nu lăsa viu, nici vârstă, nici felu lăsând, nici ocolind, ci tot supt sabie punea; cari încă și a le povesti, groaznic și zborât lucru iaste. Însă, cine va mai pe larg a le ști citească pe Antonie Bonfinie, într-a dooa carte, cum de multe ori am zis, și pe Ioann Sambuc, în scurta-i povéste de lucrurile ungurești, ce scrie; pre Mihail Reție Neapolitanul, în cartea-i dintâi, ce scrie de craii ungurești și pe mulți alții ce scriu de acei huni. Acestor dară schithi voievozii lor atuncea, adecă sultanii, era acești șase, cum am zis, a căroră nume era -cum zice și Avraam Bacșai în Hronologhia crailor ungurești, ce face: Bela, Kheme și Cadiha, frați, feciorii lui Hieli, de neamul și de casa lui Zomoiarum; și iară Atila, Cheve și Buda, frați, feciorii lui Bendegum, de rodul și de familia lui Cadar. Aceștea dar, cu acea mulțime de oameni călcând, prădând, arzând și supuind țărâle și îngrozind toate domniile, crăiile și stăpânirile, viind, cum de câtevași ori s-au zis, și în Panonia, carea era de ceasta parte de Dunăre și prinzând a-l așeza și a-și face gătire de lăcuință și tăbărând lângă țărmurile apei Tisii, au stătut.

Acéstea deci înțelegând și văzând Macrin-voievodul și otcârmuitorii Panonii, Dalmații, Trachii și al Machidoniii, carele era pus de împăratul romanilor și cunoscând lucrurile acelora cum să poartă și cum el însuși cu oastea, câtă putea face el, că nu va putea sta el împotriva la atâta mulțime de varvari, nici a-i izgoni duple acolo — au dat știre numaidecât la împărăție și spuind de acel neam mult, cum au venit acolo și cum să poartă. Căruia împărăția ajutoriu au poruncit de i-au mers Dietrih, voievodul toatei Ghermanii (adecă Țării Nemțești). Carii amândoi viind la un loc și mulțime mare de oști du pren toate părțile și ei cu porunca împărăției adunând, ca să se bată cu aceia s-au gătit, și loc ca acela de bătaie unde ar fi fost, mult socotiia. Pentru că romanii de céia parte de Dunăre era, și hunii de ceasta parte și poduri ca acélea, făcute și gătite de a trece atâtea sume de oameni, nu era. Aceștea dară, strângându-se cu toată puterea lor la o cetate ce-i zicea Potențiana, în marginea Dunării, de céia parte (de Dunăre) și multe zile trecând, tot acéia socotind și sfātuind, nimic de vrăjmași alta nu gândia, pentru Dunăre, că era între dânșii, carea cu nevoie era a să trece. Însă hunii, nemaiașteptând alta, iată mulțime de foi strângând și umflându-i, peste Dunăre i-au întins și peste dânșii ca peste un pod Dunărea au trecut și așa fără de veste (carii nicicum de acéia nu să păziiia) pe romani i-au lovit și pe mulți i-au tăiat acolo și au împrăștiat.

Voievozii deci romanilor, Macrin și Dietrich, den fuga și din răsipirea acei fără de veste loviri ai lor, mai adunând și mai strângând oastea, iară lângă acea cetate Potențiana ce fusese, și, cât au putut, îmbărbătând oastea, iarăși cătră bătaie s-au pornit. În orânduială puindu-se într-unele de zile atuncea fără de nici o zăbavă și hunii, încă și mai inimoși, pentru ca-n izbânda ce în trecutele zile făcuse, împotriva puindu-se — iată din su ași de dimineață încep războiul dintr-amândoa părțile, țăriile și vitejiile vrând să-și ispitească și să-și slăvească romanii, ca niște biruitori pământului și tuturor țărilor. Hunii încă ca unii ce li să ducea și le zbură vestea pretutindenea de ostași și de bărbați, nu fără de groaznică și cutremurată zdrumicare și izidire era, nespusă moarte între dânșii făcând. Așa războiul în

cumpănă toată acea zi până în noapte stă, nici spre o parte, nici spre alta plecând; însă până în cea de apoi și întunerecul nopții călcând, să biruiesc hunii și în fugă să întorc, până îi trec Dunărea înapoi, pe unde o și trecuse ei întâi cu meșteșugul foilor umflați, căzând atunci într-acel războiu și un sultan de ai lor, pre carele îl chema Cheva. Și de ceialalți s-au aflat pieriți 125.000 de ostași. Însă nici romanilor acea bătaie, măcar de au și izbândit, nesângeroasă și fără de mare pagubă n-au fost. Că și de atunci și din cea ce în mai trecutele zile pățise cu loviturile fără de veste, s-au aflat și de ei pieriți 210.000.

Dupre acea bătaie, romanii nici alta mai cearcă, nici fac, ce cu alaltă oaste ce mai avea, a treia zi, dupre ce s-au mai odihnit, să o întorc la o cetate ce-i zicea Tulna și acolo să tăbărăsc. Aceasta hunii înțelegând, mai bine gătindu-se, iarăși trec Dunărea de cea parte și, în locul unde era romanii, tăbărăscu ei. Căutând deci și aflând trupul lui Chevevoievodului, al sultanului lor, dupre obiceiul neamului lor, l-au îngropat lângă calea oștii, cu mare cinste. Și în slavă-i pun un stâlp mare de marmură și alte stârvuri de ale morților lor, încă dupre obiceiul le îngropa. Și celui loc pus-i-au numele Cheveoza, dupre numele sultanului lor, cărui loc și până astăzi, zice și Mihail Reție în cartea-i dentâi, unde scrie de lucrul Țării Ungurești, mutându-i numai niște slove, îi zic Kheazo.

Dupre acéia, deci, hunii și șezând câteva zile acolo ca să se odihnească, iată iară asupra romanilor la Tulna să găsesc să meargă. Și mergând, Macrin și cu Dietrih de bătaie gătindu-se, iarăși nu negroaznic și mic războiul a început și doară mai, mai sângeros și mai tare decât întâi, căce și însăși capetele și a unii, și a alții părți în primejdia vieții s-au pus. Și ei înaintea altora a să bate au alergat, pentru ca desăvârșit acel războiu conețul să-și ia, și unii, și alții mai mult pentru slava bătăndu-se. Așadară cade despre romani voievodul Macrin întâi și Dietrih în frunte de o săgeată rănindu-se, să întoarcă. Unde dară alaltă oaste fără capete văzându-se, întoarcă dosul, pierind mulțime nespūsă de romani, scăpând însă și Dietrih cu câțivași ai lui.

Însă nici hunii fără de mare pagubă în capete și întralalți ai lor, nici dintr-acel războiu nu rămân. Că iată au căzut în bătaie acolo, Bela, Keme și Kadiha, sultanii lor, și dentr-alalți ostași 40.000. Pre cari sultani apoi luundu-i, i-au îngropat cu mare cinste, dupre obiceiul lor, la stâlpul cel de marmură, ce-i zicea Kheiază, lângă celalalt sultan Keva, ce perise în celalalt războiu, cum am zis.

Așa deci, hunii acea izbândă dobândind, în toată Panonia stăpâni s-au făcut și a porunci și a oblădui ca pe al lor pământ au început.

Acéstea așa trăgându-se și purtându-se, dupe ce au intrat în Panonia, cum zice și Bonfinie și Reție și Bacșai, în cărțile lor, ce mai sus am zis, și locurile am semnat și alții mulți, 28 de ani s-au tras. Dupre acéia, deci, locurile lor de a lăcui acolo văzând că să mai așază și să mai întărescu, pierind și alte capete ale lor și mai vârtos că așa cap mare den rodul și casa lui Zomeiarum, cum mai sus am zis, nu rămăsese, drept acéia cu toții alalți mai mari dintre dânșii și mai aleși, carii era strângându-se, au ales să-și puie lor craiu, unul poruncitoriu, pe Atila, pe unul din cei doi frați ce mai rămăsese din neamul și familia lui Cadar, carea aceasta o au făcut la anul de la Hristos 401.

Acest Atila carele au stătit întâi craiu în Panonia, adecă craiu unguresc, cum și Mihail Reție scrie de dânsul, zice că era om ascuțit la minte, în lucrurile oștii foarte pățit și știut, cu inimă mare, vârtos în trup, a înșela pre vrăjmași, hiclean. Portul lui și în casă când era, și afară când ieșia, era frumos, luciu și curat. Purta în cap și pene de șoim. Și ca acéstea zice și Calimah, în cartea ce face de Atila, că era și nesățios în slavă și în oștiri, căci și mai toate câte făcea, norocite îi ieșia.

Era și însuși viteaz. Drept acéia nu să nici stâmpăra la un loc și cătră cei ce mai timpuriu i să ruga, să pleca lesne. Și pre cine lua și-l ținea în credință o dată, deci până la moarte îl păzea; și a meșteșugi și a face lucruri împotriva vrăjmașilor lui, minune era și în nemeréle și în graba ce lucra. Și mai marea-i minune era starea-i și răbdarea în primejdiile ce să supunea. Iară precum era milostiv celor ce să da și să închina lui, așa neplecat și neîmblânzit era celor ce-i biruia (foarte aceasta ca un varvar și ca un crud făcând-o). Haine drept acéia lucii purta părându-i că și acélea la mărie părătesc. La prânzare rar ședea, iară la cină mult mânca și mai mult carne, iar pâine mai nimic. Vin bea fără măsură, mai vârtos când să odihniia, însă tot firea a ș-o ținea nevoia și altele multe ca acelea avea și ținea. Banii încă și dupre a mai marilor lor învățătură îi ocărăia și încă mai vârtos nu-i poftia. Carele adeseori încă zic că-l auzia toți, zicând: că banii mai mult dau întristăciune și voie rea, când îi piiarde neștine și-i răpune, decât îi dau

veselie și părere bună, când îi câștigă și-i dobândește. Mai zice acest Calimah, că de trup acel craiu Atila încă era mai mic decât de vârstă tocma; pieptos, vârtos, capul can mare, ochii can mici, barba rară, amesteca cărunțete. Să cunoștea și fața-i că iaste mojicoasă, cum le era feliul; graiul groaznic și spăimos și pentru varvarul lor graiu, era și tare de urechi; umbletul lui trufaș.

De la acesta dar și mai înainte au rămas a să numi crai unguresc, cuprinzând supt a lor stăpânire toate locurile câte mai sus am arătat și de-a valma cu cei denainte rămășițe ale romanilor stăpânitori au rămas. Unde dar Ardealul încunjurat de munți fiind și loc ca acela tare de a să putea apăra în toată vremea de trebuință fiind, plin de oameni era. Iar de când și acoloa osebită domnie iarăși s-au așezat, de la Topeltin istoric, pre larg va putea neștine afla, de unde și Radulvodă Negru aici în țară au pogorât, precum létopisețele cele de obște arată.

Coneț

Sursele și contribuitorii articolelor

Istoria Țării Rumânești *Sursă:* <http://ro.wikisource.org/w/index.php?oldid=74709> *Contribuitori:* Bogdan, Maria-teodora, Mvelam, Rebel, 4 { {PLURAL:\$1|modificare anonimă|modificări anonime|de modificări anonime} }

Licență

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported
[//creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)
